

ETNOLOGIASTA VIIHDETTÄ

Opastetun kierroksen käsikirjoittaminen kulttuuriperinnön
interpretaatiota hyödyntäen.

Joonas Jokela

Maisterintutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2020

Humanistis -yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Historian ja etnologian laitos
Jokela Joonas Eemeli	
ETNOLOGIASTA VIIHDETTÄ. Opastetun kierroksen käsikirjoittaminen kulttuuriperinnön interpretaatiota hyödyntäen.	
Etnologia ja antropologia	Maisterintutkielma
11/2020	66 + 33
<p>Tutkimuksessa tarkastellaan kulttuuriperintökohteessa toteutettavien opastusten käsikirjoittamisen prosessia ja niiden sisällön kokonaisuutta. Tutkielma käsittelee ja pohtii etnologisen ja kansatieteellisen aineiston soveltavaa käyttöä elämystuotteen sisältönä sekä valaisee kulttuuriperinnön interpretaation dynamiikkaa ja aiheeseen liittyvää eettistä keskustelua. Tutkimus on toteutettu monimuotoisena, jolloin keskeisenä osana on tieteellinen taustoitus ja johdanto sekä kirjallisuuden arviointi tavoitteen, eli valmiin käsikirjoituksen, saavuttamisen perustana. Tutkimuksen kohteena olevat käsikirjoitukset on valmistettu käytettäväksi ryhmien opastuksessa ja ne hyödyntävät multisensorisia menetelmiä, jotka esitellään tutkimuksen tieteellisessä osiossa. Tutkimus pyrkii hakemaan vastauksia ja perusteluja kirjoitusprosessissa tehdyille ratkaisuille.</p> <p>Kulttuuriperinnön interpretaatio on teoreettiselta pohjaltaan toimiva ratkaisu tuotteeksi tarkoitetun käsikirjoituksen valmistuksessa ja ennalta suunnitellut multisensoriset menetelmät tuovat opastukseen elävyyttä. Taustakirjallisuus ja niissä esiteltävät esimerkit luovat rakenteellisia suuntaviivoja käsikirjoituksen valmistajalle, jonka tehtäväksi jää tiettyjen rakennuspalikoiden etsiminen opastuksen teemana olevasta aineistosta.</p>	
Asiasanat - Interpretaatio, Multisensorisuus, Kulttuuriperintö, Matkailu, Opastaminen	
Säilytyspaikka - JYX	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	4
1.1 Työn tavoitteet	4
1.2 Työn merkitys	7
1.3. Työn rakenne	11
2. KULTTUURIPERINTÖ	13
3. INTERPRETAATIO	16
3.1 Käsitteen määrittely	16
3.2 Interpretaation eettiset kysymykset	19
4. INTERPRETAATIO KÄYTÄNNÖSSÄ	23
4.1 Tunteellisuus, tarinallisuus ja trivialetieto.	24
4.2 Multisensorisuus	27
5. KÄSIKIRJOITUS – METSÄNKÄYTÖN JA METSÄTALOUDEN HISTORIAA SUOMESSA	30
6. LOPUKSI	51
7. LÄHTEET	55
8. LIITTEET	66
LIITE 1 – Maanviljelyn historiaa Suomessa	66
LIITE 2 – Karjatalouden historia Suomessa	85

1. JOHDANTO

Lokakuussa 2018 viimeistelin matkaoppaan ammattitutkinnon, jonka olin päättänyt hankkia tukemaan soveltavasti ensisijaista osaamisaluettani, kansanperinteen tuntemusta. Suoritin ammattitutkinnon silmälläpitäen eräitä ylevämpiä tarkoituksia, ja olen päätenyt myös kirjoittamaan maisterintutkielmani käsillä olevasta aiheesta osaksi samoista syistä. Kaikki tämä on saanut alkunsa tunteesta, joka minussa usein syttyy syventyessäni kirjallisuuteen hiljaisina iltoinani. Kyseessä on oivaltamisen ilo, tuo yksinkertainen ja atavistinen tunne, joka tyydyttää uteliaisuuden ja ihmettelyn tarpeita. Niinpä olen alkanut etsiä tapoja tuon tunteen herättämiseen ihmisissä, ja päädyin hankkimaan itselleni ammattitaidon opastamisesta. Oppaana minulla on mahdollisuus kertoa tarinoita sekä avata ja yleistä juistaa oman tieteenalani tutkimuksia mielenkiintoisella ja jutustelumaisella otteella.

1.1 Työn tavoitteet

Tässä maisterintutkielmassani käsittelen opastuskäyttöön kirjoittamieni käsikirjoitusten rakennusprosessia, sekä läpikäyn sen tieteellisen taustan, jonka avulla kyseiset käsikirjoitukset ovat syntyneet. Käsikirjoituksella tarkoitan tietyn aihepiirin tulkintaan ja sen esittämiseen tarvittavaa aineistopohjaista muistiota, joka toimii ns. oppaana oppaalle. Käsikirjoituksen ei ole tarkoitus olla itsessään historiikki tai selvitys tietystä aiheesta, vaan se sisältää tärkeimmät rakenteet ja mielekkäimmät yksityiskohdat, sekä jäsentää informaation kokonaisuudeksi, jonka tarkoituksena on opastaa ja viihdyttää kuulijaa. Käsikirjoitukset ovat tarkoitettu käytettäväksi luontaisissa, ja niitä vastaavissa ympäristöissä, perinteisen, pienelle ihmisryhmälle tarkoitetun kävelykierros -tyylisen opastuksen kanssa. Nykyisen nopean informaation, teknologian ja älylaitteiden kulta-aikana perinteisellä kävelyopastuksella on edelleen paikkansa uusista ratkaisuista riippumatta. Vähättelemättä teknologian instrumentaalista arvoa, kaikissa tilanteissa tekninen kyky esittää suuria määriä tietoa ei välttämättä takaa merkityksen diffuusiota (esim. Papathanasiou-Zuhrt ym. 2019).

Perinteisestä opinnäytetyöstä hieman poiketen suoritan tämän maisterintutkielmani *monimuotograduna*, jolla tarkoitetaan soveltavaa opinnäytettä jossa osaaminen osoitetaan tietyn kokonaisuuden tai kokonaisuuksien tuottamisella. Jyväskylän yliopiston Humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan verkkosivuilla (Jyväskylän yliopisto 2020) monimuototutkielmasta mainitaan muun muassa näin:

- *monimuototutkielma mahdollistaa kokeilemaan, kehittämään ja tarkastelemaan ilmiötä tutkimuksellisesta näkökulmasta. Se voi perustua yhteen tehtävään/tuotokseen tai se voi sisältää useita tuotoksia.*
- *edellyttää kykyä arvioida tehtävään/tuotokseen liittyvää tietoa ja käyttää sitä hyväksi valitun tehtävän/tuotoksen toteuttamisessa.*

Tutkielmassani siis tarkastelen opastamista myös ilmiönä, sekä sovellan opastamisesta, kulttuuriperinnöstä, etnologiasta ja historiantutkimuksesta kirjoitettua aiempaa tutkimusaineistoa omaan työhöni. Tehtäväni toteuttamisessa olen myös pyrkinyt käyttämään hyväkseni teoreettista taustaa, jonka toivon heijastuvan lopulliseen elämystuotteeseen. Tarkoitukseni on tuoda esiin tieteenalamme keräämää, tutkima ja tuottamaa aineistoa, joiden laajempi, yleinen ymmärrys vahvistaa myös etnologian tieteenalan arvokkuutta. Etnologialla, ja sen sisartieteillä kuten folkloristiikalla ja historiantutkimuksella on valtavan paljon annettavaa niin viihdeteollisuudelle kuin matkailullekin. Tutkielmassani siis ajan tieteenalani etua tekemällä näkyväksi tutkimusta ja kerättyä aineistoa suomalaisesta kulttuurista. Kotimaisella kansatieteellä, etnologialla ja historiantutkimuksella on pitkät perinteet, joten tutkimusta ja aineistoa on käytettävissä runsaasti. Omaan tarkoitukseni on saada uusien asioiden oppimisen aiheuttamat emootiot aikaan ammentaen erityisesti etnologiaa ja historiaa. Tunnen nämä tieteenalat itse parhaiten, ja oma tieteellinen fokukseni onkin opintojeni ajan ollut kotimaisessa historiassa ja kulttuurissa. Tähän liitän myös näkemykseni ammattitaitoisen tutkijan sekä taitavan oppaan kompetenssin harmonian tärkeydestä.

Henkilökohtainen tavoitteeni tutkimuksessani on kehittyä itse matkaoppaana ja opastustuotteen käsikirjoittajana, ja toivoisin maisterintutkielmani myös toimivan ammattitaidon näytteenä työmarkkinoilla. Tutkielman kirjoittamiseen on kuitenkin sisältynyt perehtyminen suureen määrään tutkimuskirjallisuutta, sekä syvempi perehtyminen käsikirjoituksissa käsiteltäviin aihepiireihin.

Olen valmistanut kolme käsikirjoitusta kolmeen eri opastettavaan aiheeseen, jotka kaikki käsittelevät kotimaista agraarista kulttuurihistoriaa ennen nykyistä ja teollista aikaa:

1. Metsänkäytön ja metsätalouden historiaa Suomessa.

Tämä opastus keskittyy metsän, käsityön ja metsätalouden ympärille. Käyn läpi metsän tarjoamia resursseja, ja suomalaisen sopeutumista ekologiseen ympäristöönsä. Kerron paljon eri esineiden ja työkalujen valmistusprosesseista, sekä myöhemmin alkaneesta varsinaisesta metsätaloudesta, jonka keskiössä olivat sahatavara, terva, ja muut teollisuuden kulkeutuvat tuotteet. (Ks. Luku 5).

2. Maanviljelyn historiaa Suomessa.

Tämän opastuksen tarinankaaren aloitan muinaisesta mesopotamiasta asti, josta on löydettävissä ensimmäiset varmistetut jäljet maan kultivoinnista, ja viljalajikkeiden domestikoinnista. Seuraavana etappina tarinassa on kivikauden Suomi, jossa orasteleva maatalous alkaa myös hitaasti muokata kulttuuria ja ympäristöä. Kivikaudesta lähtien kerron suomalaisen maatalouden historian tarinaa kronologisesti aina 1900 –luvulle saakka, jolloin maatalous lopulta mekanisoitui. Esityksessä kiinnitän paljon huomiota erilaisiin työkaluihin ja muihin materiaalsiin ratkaisuihin. (Ks. Liite 1).

3. Karjatalouden historiaa Suomessa.

Tässäkin opastuksessa aloitan kertomuksen kivikaudelta lähtien. Myöhemmin tutuksi tulleet, ja perinteiseen maaseudun maisemaan kuuluvat talouseläimet eivät ole kotoisin Suomesta, vaan naudat, lampaiden ja sikojen tarina alkaakin vasta ihmisen tuotua ne mukanaan etelän maista. Koska nämä eläimet ovat olleet “kaukana kotoaan”, niiden pitämiseen onkin

Suomessa tarvittu paljon rakennettua ympäristöä esineistöineen. Käsittelen opastuksessa eläinlajien historiaa ja karjarakennusten merkitystä osana talonpoikaista pihapiiriä ja kulttuuria. (Ks. Liite 2).

1.2 Työn merkitys

Maatalous ja maaseutu on monille nyky-suomalaisille toiseutta tai pelkkä muistutus isovanhemmista ja mummolasta pellon reunassa. Useimpien suomalaisten sukujuuret ovat kuitenkin maaseudulla, joten maa – ja metsätalouden historian tuntemus luo myös valoa ja ymmärtämystä henkilökohtaiseen sukhistoriaan, ja esivanhempien arkiseen elämään pelloilla, kaskiraivioilla ja routivilla soilla.

Ilmastonmuutos, kyllästyminen urbaaniin ympäristöön, moderni ekoajattelu ja koronakriisi ovat kaikki lisänneet kiinnostusta omavaraisuuteen ja luonnonmukaisuuteen, joten maaseutuelämisen ja -tuottamisen historia ja vaiheet ovat ajankohtaisia kiinnostuksen kohteita (Vuorio 2019, 23, 44). Suomalaisella maa- ja metsätaloudella on myös pitkä ja rikas historia, jota leimaa tiivis yhteiselo luonnontuotteiden ja eläinkunnan kanssa. Pitkän uran tehneen folkloristin Satu Apon mukaan suomalaisilla on oikeus tutkittuun tietoon omasta kulttuuristaan (Stark 2011).

Usein historiallisissa paikoissa vieraillessaan voi kuulla matkailijan huokauksen “kumpä nämä seinät osaisivat puhua!” Oman työllistymiseni puolesta on hyvä etteivät ne puhu, vaan ammattilaisena oppaan on luotava tarina, minkä avulla asiakkaan on mahdollista saada mielikuvia menneestä ajasta, ja tapahtuneista asioista. Tarinat ja mielenkiintoiset seikat ovat murusina erilaisissa aineistoissa ja arkistoissa, ja tutkijan onkin koottava niistä mielekäs sisältö *interpretaatiolle*. Kulttuuriperintökohde kun ei voi itse päättää tai ilmaista, kuinka se haluaa tulla esitellyksi tai tulkituksi.

Kulttuurintutkimusta on myös jo pidemmän aikaa integroitu matkailun kehittämiseen, joten on pelkästään luonnollista, että käyttäjäkokemusten tutkimisen lisäksi tieteenala osallistuu sujuvasti myös sisällöntuottamiseen. Käyttäjä- ja asiakaskokemus ovat viime vuosikymmeninä nousseet trendikkäiksi tutkimuskohteiksi useilla eri tuotannonaloilla, ja

kokemuksia tutkimalla pyritään keräämään uusia ideoita tuotekehittelyn ja markkinoinnin tueksi. Turismin ja matkailun tutkimus on myös panostanut asiakasdatan keräämiseen, ja kvalitatiivinen tutkimus on otettu aktiiviseen käyttöön esimerkiksi etnografian muodossa (esim. Seyfi, Hall & Rasoolimanesh 2019). Etnografit ja kulttuurintutkimuksen ammattilaiset ovat siis tutkineet paljon opastamista ja elämyksien rakentumista. Omassa työssäni käytän pohjana aiempaa kirjallisuutta ja pohdin, kuinka minun on etnologina mahdollista luoda sisältöä opastustuotteille.

Lähes koko maailmassa on viime vuosikymmeninä tapahtunut muutos vanhasta teollisesta massatuotannosta uuteen ns. *elämystalouteen*, jossa tuotanto keskittyy palveluihin, tietoon ja kulttuuriin (Karkulehto, Lähdesmäki, Venäläinen 2015, 15–17). Maailman matkailujärjestö UNWTO painottaa vuoden 2012 raportissaan kulttuuriperinnön tärkeyttä, ja luettelee useampia käytännön toimenpiteitä perinnön ja matkailun yhteistyön edistämiseksi. Yksi niistä on “luoda uusia matkareittejä, kierroksia tai kulttuuriperintöverkostoja” (UNWTO, *Tourism and Intangible Cultural Heritage* 2012).

Matkailualan edistämiskeskuksen tilaamassa *Matkailuteos - kulttuurimatkailutuotteen luomisen tuska* -oppaassa osoitetaan kuinka matkailualan sektorilla on jatkuvasti kasvava kysyntä kulttuurin esiintuomiselle ja kehittämiselle osana matkailutuotteita. Samassa oppaassa on kulttuurialalla toimivien eri ammattilaisten erikoisosaamisiksi lueteltu mm. *historian tuntemus ja käsikirjoittaminen* (Raakaidea Oy 2012). Viime vuosina myös kiinnostus Suomea kohtaan on kasvanut, ja matkailijat hakevat entistä laajemmin tietoa vähemmän tunnetuista kohteista ja mahdollisuuksista. Diversiteetti lähtömaiden kesken on lisääntynyt, Suomeen matkustetaan entistä laajemmalla globaalilta alueilta, ja erilaisista kulttuuritaustoista (VisitFinland, kohderyhmäopas). Kulttuurin ja kulttuuriperinnön merkitystä painotetaan matkailustrategioissa valtakunnallisella ja paikallisella tasolla (ks. esim. Kulttuurimatkailun kehittämisstrategia kansainvälisille markkinoille 2009).

Kulttuurintutkimusta pyritään synkronoimaan tehokkaammin turismin, ja sitä pyörittävän yritysmaailman kanssa. On tärkeää panostaa laadukkaan tutkimuksen markkina-arvon esiintuomiseen ja sen markkinointiin. Markkinoilla on kysyntää pikantille ja tuoreelle etnologiselle sisällöntuottamiselle erityisesti matkailualan tuotteissa (Työ- ja elinkeinoministeriö 2019). Etnologin pätevyyteen kuuluu myös kompetenssi tiedon hankintaan, jolle sisartieteet, kuten folkloristiikka, arkistotieteet ja historian tutkimus

tarjoavat tukensa. Omassa tutkimuksessani hyödynnän erityisesti etnologian potentiaalia osana laadukasta sisällöntuottamista. Yksi etnologian tieteenalan yksinkertaistetuista tarkoituseristä onkin “tehdä vieraasta tuttua ja tutusta vierasta.” Lausahdus pätee hyvin tutkimukseni kontekstissa, kun kerätystä datasta on tarkoitus tehdä kokemuksen arvoinen tuote.

Apuna voin käyttää tunnustelevaa otetta, jolloin riittävällä aineiston tuntemuksella voin saada itselleni aikaan koherentin mielikuvan. Syntynyt mielikuvani on siis oma tulkintani, ja tulkin tavoin teen kuuntelijalle esityksen siitä mitä olen itse parhaani mukaan ymmärtänyt. Koen, että tutkimukseni ja rakentamani tuotteet ovat sopiva ja ajankohtainen kontribuutio etnologian tieteenalalle. Maa- ja metsätalouden tiiviissä yhteydessä viettämäni vuodet antavat myös osaltaan hyvän perspektiivin aihepiirin ja talonpoikaisuuden käsittelyyn. Kokemusasiantuntijuus on tärkeänä tekijänä myös yhteiskunnallisessa keskustelussa ja -tutkimuksessa (ks. esim. Meriluoto 2018, 12).

Humanististen tieteiden yhteiskunnallisen merkityksen ylentämiseen keskittyvässä kirjassaan Heikkilä ja Niiniluoto (2016, 49) huomauttavat, kuinka humanistilla on usein integroitu *kutsumus* ihmistieteisiin. Kirjan mukaan humanististen alojen opiskelijoita ja ammattilaisia yhdistää yleensä syvä mielenkiinto ja intohimo alaansa kohtaan, mikä yliopistoissa näkyy opiskelumotivaatiossa ja yleisessä sivistystasossa. Kutsumus ja sisäinen palo toimivat katalyytteina laadukkaan tutkimuksen toteutumiseksi, mutta myös tieteenalan tuottaman sisällön manifestoitumiselle ympäröivässä yhteiskunnassa. Lisäksi yliopistolaki velvoittaa toimintaan yhteiskunnan hyväksi ja sivistyksen edistämiseksi:

Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee tarjota mahdollisuuksia jatkuvaan oppimiseen, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta. ([Yliopistolaki 28.12.2018/1367](#))

Yliopiston sivistyksen edistämiseen liittyvän tehtävän täyttämistä vaivaa se, että akateemisen tiedon ja tutkimuksen yleistajuistamisella ei useinkaan saada kerätyksi meriittiä tiedeyhteisön keskuudessa (Heinonen & Raevaara 2012, 5). Matkaoppaan ammattitaidon hankittuani pystyn omalta osaltani vaikuttamaan tieteen viestintään, ja viihteellistäminen tehostaa välitetyn tiedon resonointia. Tieteen popularisoinnissa piilee kuitenkin seikkoja, jotka eivät

aina ole yksioikoisia. Kun ihmiset innostuvat tieteestä, kolikon toisena puolena on pseudotieteen ja väärän tiedon nousu, sillä tieteellisten tutkimusten näkyvyys lisää keskustelun ja tieteen “harrastajien” määrää (Grove 1985, 216–240).

Opastuksieni sisällöissä kiinnitän huomiota metsän ja muun luonnon tuottamien materiaalien käyttämiseen osana taloudellista toimintaa. Kuinka työvälineitä ja muita esineitä on valmistettu, ja mistä materiaalit ovat hankittu? Käsitöissä aineellinen ja aineeton kulttuuriperintö yhdistyvät, sillä esineiden valmistamiseen tarvitaan kulttuurin sisältämää perinteistä kumpuavaa tietotaitoa. Talonpoikais- ja paikallismuseot ovat täynnä käsintehtyjä esineitä, jotka on valmistettu käytännön tarpeisiin osana arkista elämää. Historiallisena aikana kotiteollisuus ja kädentaidot ovat olleet itsestänselvyys, ja erilaisten saatavilla olevien materiaalien käsittely ja työstäminen ovat muodostaneet elämän taloudellisen perustan. Varsinaisia kädentaitoja, taituruutta tai muuta hienovaraista näppäryyttä ei ole mahdollista tallentaa tai edes kopioida, mutta niiden jälki ja aineellinen tuotto on säilytettävissä. 2020-luvun suomalaisen ei tarvitse valmistaa käyttöesineitään, eikä hänen sosioekonominen menestymisensä riipu erilaisten luonnosta saatavien materiaalien työstämisen osaamisesta.

Käsityön harrastajana, ja akateemisen koulutuksen etnologiasta ja kulttuuriperinnöstä saaneena voin pohjatietoineni ja -taitoineni toimia perinnön ylläpitäjänä ja välittäjänä. Kertoessani valmistusmenetelmistä ja eri työvaiheisiin tarvittavista välineistä, toivon myös innostavani jokaista kiinnostumaan perinteisistä käsitöistä harrastuksena. Esineiden valmistaminen käsin ja valmistusprosessiin liittyvien haasteiden ratkaiseminen on aivoillemme palkitsevaa työtä. Käsityötaidoilla myös ylläpidämme kulttuuriperintöämme (ks. Huotilainen ym. 2018, 1–14).

Esiintyessäni ja opastaessani pyrin omaleimaisuuteen ja ainutlaatuisuuteen samalla lähentäen tiedettä ja taidetta. Roolimalleinani pidän tutkijoiden ja kansanperinteen kerääjien lisäksi myös esiintymisen ja erilaisten performanssien ammattilaisia. Veikko Sinisalo tunnetaan “Suurena suomalaisena tulkitsijana”. Sinisalo tulkitsi eri taiteilijoiden kaunokirjallisia tekstejä ja runoja omaleimaisella tyylillään, ja hänen ainutlaatuisuutensa aiheuttaa lukemattomia tunteita kuuntelijassa. Etnologina ja oppaana pyrin samaan kuin Sinisalo, mutta tulkinnan kohteeni eivät ole niinkään kirjallisuudessa, vaan tulkitsen omalla tavallani kulttuuriperintöä ja historiaa kuuntelijoille, jotka liikkuvat mukanani merkittävässä paikoissa. Kerroin aiemmin kuinka on kannaltani hyvä etteivät seinät puhu, sillä interpretaattorina

tehtäväni on puhua niiden puolesta, sekä tulkita niiden sisältämä perintö kattavasti ja ymmärrettävästi kuuntelijalle. Kertoessani menneistä ajoista toivon herättäväni ihmisissä tuntemuksia ja kuvittelun iloa, sillä meillä on suurenmoinen kyky matkustaa mielikuvituksen voimalla eri aikoihin ja paikkoihin. Nähdäkseni tärkein vastausta tarvitseva kysymys on, kuinka tehdä asioista ja kokemuksista niin mieleenpainuvia ja syvästi vaikuttavia, että ne inspiroivat kokijaansa tavoittelemaan lisää oivalluksia omasta kulttuuriympäristöstään ja lopulta jopa omasta itsestään.

“Ihmisen mielikuvituksen herätessä näyttävät hänen voimansa kasvavan kymmen – ja tuhatkertaisiksi. Se herättää meissä ihanan vapauden ja riippumattomuuden tunnon ja virittää mielessämme uljaan uskaltavan rohkeuden. Me tulemme kimmoisiksi kuin ruutikaasu, ja lauselma jossakin kirjassa tai sana, joka on lausuttu jossakin keskustelussa, vapahtavat mielikuvituksemme, ja silmänräpäyksessä huuhtelee päätämme linnunrata ja jalkamme tallaavat syvänteiden pohjaa. Ja tällöinen hyväteko on todellista, sillä nämä hengen avaruudet ovat oikeutettua perintöämme(...)”
(Ralph Waldo Emerson 1909)

1.3. Työn rakenne

Tutkielman alussa käsittelem kulttuuriperintöä käsitteenä, sekä pohdin sen syntymistä ja merkitystä osana yhteiskuntaa. Kulttuuriperinnön lisäksi *interpretaatio* on yksi keskeisimmistä käsitteistäni, josta kirjoitan kahdessa eri luvussa (3–4). Interpretaatio tarvitsee itsessään määrittelyä ja selkeyttämistä, ja esittelen erilaisia näkökulmia käsitteen avaamiseen, sekä esittelen lyhyesti termin aiempaa käyttöä. Interpretaatio ei instrumenttina ole myöskään riippumaton erilaisista arvojärjestelmistä, joten pohdin sen käytön etiikkaa osana kulttuuriperinnön soveltamista. Käytännössä interpretaatioon on olemassa erilaisia menetelmiä, joiden läpikäyminen on täysin oma lukunsa (4). Luvussa esittelen tunteellisuuden merkitystä sekä perustelen multisensoristen apuvälineiden käyttöä opastuksen yhteydessä. Olen sijoittanut yhden käsikirjoituksista ennen loppulukua, joten lukuna 5 toimii käsikirjoitukseni metsän käytöstä. (Huomautan tässä, ettei käsikirjoitusten kirjoitustyyli tai ulkoasu

välttämättä vastaa akateemisia konventioita.) Loppuluvussa 6 pohdin omaa onnistumistani sekä tuumin, mitä mahdollisuuksia kulttuuriperinnön interpretaation soveltaminen voi tarjota tulevaisuudessa. Lähdeluettelon (7) jälkeen olen liittänyt kaksi muuta tekemääni käsikirjoitusta (maatalous ja karjatalous) osaksi tutkielmaa. Käsikirjoitukset sisältävät kukin oman lähdeluettelonsa.

2. KULTTUURIPERINTÖ

Kulttuuriperintö jaetaan karkeasti kahteen osaan, aineelliseen ja aineettomaan. Aineettoman kulttuuriperinnön muodostavat tavat, perinteet, muisti, kieli, sosiaaliset käytänteet, uskomukset, oraalinen traditio, ja kaikki muu vastaava, mikä säilyy osana yhteisöä ajan kuluessa, ja jolla on selkeä kosketus menneisyyteen (Tuomi-Nikula, Haanpää, Kivilaakso 2013, 14–19).

Aineetonta kulttuuriperintöä syntyy myös jatkuvasti lisää, sillä kulttuuri voidaan nähdä dynaamisena prosessina, joka uudistaa ja muokkaa itseään. Valtioneuvoston asetuksessa (2013) aineeton kulttuuriperintö määritellään seuraavasti:

"Aineettomalla kulttuuriperinnöllä" tarkoitetaan käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään. Tätä aineetonta kulttuuriperintöä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle, yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöönsä, vuorovaikutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa, ja se tuo heille tunteen identiteetistä ja jatkuvuudesta, edistäen siten kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta"

(Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta 47/2013)

Kulttuuriperintöä käsittelevissä tieteissä tutkijat ovat yhä enemmän keskittyneet tarkastelemaan niitä prosesseja, jotka muokkaavat ja ylläpitävät kulttuuriperintöä. Kulttuuriperintöä ei myöskään ole koskaan varsinaisesti *luotu*, vaan erilaiset asiat ovat ajan myötä saavuttaneet kulttuuriperinnön statuksen, eli yhteisö on arvottanut asian, esineen tai paikan säilyttämisen arvoiseksi (Tuomi-Nikula, Haanpää, Kivilaakso 2013, 20).

Perintö siis syntyy *välityksen* perusteella. Välittymistä voi tapahtua vertikaalisesti sukupolvelta toiselle tai horisontaalisesti toimijoiden kesken. Kaikki mikä ei välity, lakkaa olemasta ja katoaa menneen ajan myötä vailla kantajaa tai muistajaa (Anttonen 2009). Omissa käsikirjoituksissani representoin mennyttä kulttuurista tietoa. On olennaista pohtia,

kuinka “otan haltuun” kulttuuriperinnön ja kuinka itse käytän sitä resurssina, ja mitä itse pidän arvokkaana.

David Lowenthal (1996, 3) asettaa kulttuuriperinnön tehtäväksi menneen ja nykyisyyden yhdistämisen, jolloin perinteen kautta on mahdollista kokea mennyttä aikaa nykyisyyden perspektiivistä. Metsät, pellot, tiet, kylät ja kaupungit ovat tuhansien ihmiselämien tapahtumaympäristö, ja rakennukset, historia, perinne, tarinat ja muu aineeton- ja aineellinen kulttuuriperintö ovat kaiken paikalliseen elämään liittyvän toiminnan summa. Menneiden tapahtumien valaisemisella on mahdollista antaa uusia suuriakin merkityksiä ja kytköksiä tietylle ympäristölle, esineelle tai paikalle (Gilson 2015, 15). Itse käytän työssäni erityisesti institutionaalista kulttuuriperintöä, jolla tarkoitetaan sitä kaikkea informaatiota, joka on säilyttänyt muistiorganisaatioiden puolesta puolesta. Näitä organisaatioita ovat museot, arkistot, kirjastot tai historialliset seurakunnat. Julkinen kulttuuriperintö käsittelee sellaisten ihmisten muistoja ja historiaa, joihin ei yleensä tutkijan puolesta muodostu henkilökohtaista suhdetta (Jackson, Antoinette & Shackel 2012, 23).

Vaikka yleiskielessä aineettomasta- ja aineellisesta kulttuuriperinnöstä puhutaan erikseen, niiden todelliset erot ovat vähäisiä. Aineellisella ympäristöllä ei varsinaisesti ole kulttuurista arvoa ilman siihen liittyvää henkistä latausta. Mikään rakennus, paikka, esine tai muu kosketeltava asia ei itsessään ole varsinaista kulttuuriperintöä, vaan perintöä ovat siellä tapahtuneet asiat, jotka ovat luoneet merkityksen tietyille paikoille osana yhteisön aineellista perintöä (Smith 2006, 44). Esimerkiksi Eeva Karhunen (2014, 36) käyttää väitöskirjassaan aineellisesta tai rakennetusta kulttuuriperinnöstä yleiseenkin käyttöön päätyntä termiä “muistin teatteri” joka yhteistyössä kerronnan kanssa yhdistää menneisyyden nykyisiin asiantiloihin.

Mistä syystä jotakin pidetään arvokkaana, kuka pitää arvokkaana, ja ketä varten tai mihin tarpeeseen jotakin säilytetään tai vaalitaan? (Grahn 2014, 45) Mennyttä tulkitaan aina nykypäivästä käsin, joten sen käyttöä resurssina määrittää tietyt tarpeet tai arvot (Petrisalo 2001, 108). Merkittävät ja spontaanitkin tapahtumat jäävät elämään yhteisön kollektiiviseen muistiin, ja tapahtuman ympärille syntyy tietty narratiivi yhteisön tarpeiden ja arvojen mukaan. Onnettomuudet, väkivallanteot ja muut tragediat ovat esimerkkejä nopeasta tarpeesta luoda narratiivi ja tietty muistamisen tila. Tapahtumapaikan läheisyyteen asetetut kynttilät ovat “ruohonjuuritason” arvottamista, missä uhrien muistoa kunnioitetaan

kollektiivisesti lokaalin yhteisön ylläpitämänä (Bazin & Truc 2019). Tapahtumapaikalle, sen läheisyyteen tai yhteisölle keskeiselle paikalle voidaan myös rakentaa staattinen muistomerkki osoituksena tietyn tapahtuman merkityksestä yhteisölle. Tallinnassa on muistomerkki Estonian muistolle, Tampereella on patsas muistuttamassa höyrylaiva Kurun uppoamisesta 1929, Lestijärven hautausmaalla on nälkävuosien muistoille omistettu muistokivi teksteineen: “Annatko lapsellesi kiven kun hän pyytää leipää?”

Kulttuuriperintöä on teknisesti joka paikassa, mutta vain osa päätyy representoiduiksi suurelle yleisölle. Vilkasta keskustelua käydään myös julkisesta tuesta eri kohteille, mikä ilmenee julkisen rahan liikkumisena tietyille hankkeille tai kohteille järjestöjen, kuntien tai valtion järjestämänä. Kulttuuriperintöön sijoitetaan valuuttaa myös kansainvälisten toimijoiden puolesta, esimerkiksi EU ja YK painottavat toimintasuunnitelmissaan kulttuuriperinnön ja historian opetuksen tärkeyttä (EU:n komissio 2007). Verokertymän poliittinen ohjaus kulttuurikohteisiin paljastaa usein asian tiimoilta kiihkeitäkin näkemyseroja, joiden kamppailut ovat hyvin esillä sosiaalisessa mediassa ja Internetin keskustelupalstoilla. Kuten aikaisemmassa osiossa tuuminkin, kulttuuriperinnöllä on yhtä monta tulkitsijaa kuin ylläpitäjää, ja interpretaattorin työ vaatii avoimen korvan julkiselle keskustelulle, josta voi kerätä johtolankoja tuotteiden suunnitteluun.

Museoviraston ja ympäristöministeriön tuottamassa kyselyssä 72% suomalaisista pitää kulttuuriperintöä itselleen melko tärkeänä tai erittäin tärkeänä. Vastaajista 54% kaipaa itselleen lisää tietoa kulttuuriperinnöstä (Kulttuuriperintöbarometri 2017).

Myös tuoreessa kotimaisessa matkailuntutkimuksessa autenttisuus ja arkisuus ovat nousseet tärkeiksi tarkastelun kohteiksi osana turismin kehittämistä (Paloniemi, Jutila & Hakkarainen 2018, 62). Matkailijat kokevat usein kiinnostavaksi interaktiivisuuden paikallisten kanssa, jolloin kokemukset syntyvät yksinkertaisesta sosiaalisesta kanssakäymisestä (Guttentag 2015). Saman voi katsoa pätevän myös kulttuuriperintökohteissa ja museoissa, jossa kävijöihin puree myös paikallisuus ja keskustelu oppaan kanssa.

3. INTERPRETAATIO

3.1 Käsitteen määrittely

Interpretaatio on käsitteenä moniulotteinen, mutta yksinkertaistettuna sillä tarkoitetaan kommunikaatioprosessia, jolla pyritään välittämään tietoa ja merkityksiä tietystä asiasta tai ympäristöstä (ks. Shalaginova 2012, 18). Kulttuuriperinnön interpretaation tarkoituksena on saada aikaan asiakkaissa arvostusta ja innostusta tärkeäksi katsottua paikkaa kohtaan. Lisäksi se on oivallinen työkalu selittämään, miksi jokin paikka on tärkeä (Carter 2001, 3–4). Laajempaan käsitteenä interpretaation voidaan myös katsoa olevan ohjelma, johon kuuluu kaikki mahdollinen työskentely kulttuurisesti merkittävän paikan yhteydessä, kuten restaurointi, konservointi, opasteet, näyttelyt tai muut vastaavat ylläpidolliset tai esittelyyn liittyvät aktiviteetit. Omassa työssäni kuitenkin pidättäydyn käsittämään interpretaation pelkästään tiedon välittämisenä, mikä on opastustoiminnan ydin. Interpretaatio on näin osa kognitiivista prosessia, jossa käsitellään kuuntelijalle siirtyvää tietyn paikan sisältämää informaatiota (Papathanasiou-Zuhr & Weiss-Ibáñez 2014, 304). Interpretaation voi havainnollistaa “siltana”, joka yhdistää kokemuksen kohteena olevan ilmiön kokijaan, ottaen huomioon myös tietyn kohderyhmän taustatiedot sekä kiinnostuksen kohteet (Interpret Europe 2015).

Interpretaatiosta on kirjoitettu runsaasti viime vuosikymmeninä. Erityisesti tuotteistetettujen kulttuuri- ja luontokohteiden ylläpitäjät ovat ottaneet termin käyttöönsä osana myyntistrategiaansa. Kulttuuriperinnön interpretaation kehyksiin kuuluvat kaikki paikalliset ja universaalit merkitykset, kohteet, tarinat ja symbolit, joilla on jokin merkitys tulkitsijalle ja kuuntelijalle (Kohl 2014). Interpretaatio on saanut osakseen paljon huomiota niin julkisella – kuin yksityissektorilla, joissa panostetaan kulttuurihistoriallisesti merkittävien paikkojen tulkittamiseen syventämiseen. Keskeisessä asemassa ovat museoiden ja muiden kulttuuriperintökohteiden ammattilaiset (Esen 2007, 81). Interpretaation instrumentaalinen arvo on havaittu niin tutkimuskirjallisuudessa, kuin perintökohteiden tuotteistamisen ja markkinoinnin suunnittelussakin. Interpretaatiosta on viime vuosikymmeninä kirjoitettu paljon kasvaneen kiinnostuksen vuoksi, joskin termi itsessään on jo lähes vuosisadan verran ollut nykyisessä käytössään. Alan ehkä merkittävin teos on Freeman Tildenin jo vuonna 1957

julkaisema *“Interpreting our Heritage”*, jossa Tilden määrittelee kuusi erilaista interpretaation periaatetta:

1. Kaiken interpretaation täytyy liittää toisiinsa esiteltävä aihe/paikka kuuntelijan kokemuspohjan ja persoonan kanssa.
2. Interpretaatio ei ole sama asia kuin informaatio, vaan interpretaatio on merkitysten esiintuomista.
3. Interpretaatio on informaali opetusmetodi, jonka tarkoitus on käyttää dataa mielikuvituksellisesti.
4. Keskeisin interpretaation tarkoitus on provokaatio, joka stimuloi kuuntelijaa, ja saa kuuntelijassa aikaan halun etsiä syvempää ymmärrystä aiheesta.
5. Interpretaation täytyy tavoitella kokonaisvaltaista presentaatiota, ja tehdä pienemmistä osista suurempi kokonaisuus.
6. Erilaisen lähestymistavan omaksuminen, mikäli kuuntelijat ovat lapsia.

Opastukseen ja presentaatioon liittyvä ohjelma tulee sovittaa tietylle asiakasryhmälle sopivaksi (Goodrich & Bixler, 2012). Tuoreessa kirjallisuudessa kehoitetaan aktiiviseen dialogiin oppaan ja ryhmän kesken, jolloin opas voi muodostaa käsityksen erilaisten ryhmien tarpeista ja kiinnostuksista (Forist 2018, 5). Vierailijaa ei tule käsittää “tyhjäksi kupiksi”, joka siirtyy täyttöpisteestä toiseen oppaan luomalla liukuhihnalla. Jacqueline Gilsonin mukaan onkin tärkeää keskittyä ohjelman rakentamiseen liittyvien kysymysten sijaan pohtimaan, miksi ohjelma ensisijaisesti on edes olemassa (Gilson 2015, 15, 36). Kävijäorientoituneessa suunnittelussa kävijälle annetaankin merkittävä rooli aktiivisena tulkitsijana yhdessä koulutetun oppaan kanssa, jolloin oppaan tehtävänä on artikuloida käytyä dialogia ja tehdä koherentti yhteenveto asiakkaiden ajatusten ja paikan sisältämän tiedon välillä (Knapp & Forist 2015, 35).

Järjestetyillä kävelyretkillä ja niiden sisältämällä asiantuntevalla interpretaatiolla voidaan ottaa kantaa sosioekonomiseen tai poliittiseen ympäristöön, kuten Portugalin pohjoisosassa sijaitsevassa Porton kaupungissa järjestettävät “The Worst Tours” -kierrokset tuovat esille. Kierroksia järjestää ryhmä arkkitehtejä, joiden perimmäisenä tavoitteena on yhdistää oma ammatillaisuutensa opastukseen, sekä samalla nostaa esille paikallisyhteisön kokemia haasteita poliittisessa ympäristössä. Kierroksia on pidetty aktiivisesti tekijöidensä

hämmästykseksi jo useampia vuosia, ja ne ovat saaneet aikaan hedelmällisiä dialogeja turistien ja paikallisoppaiden kesken. Kävelykierroksen menestyksen yksi tekijöistä onkin aktiivinen keskustelu oppaiden ja turistien välillä, ja näin turistit voivat jakaa omaa näkökulmaansa, ja samaan aikaan tiedostaa entistä paremmin tavallisten portugalilaisten arkipäiväiset haasteet. Näin interpretaatiosta on tehty yksi kansalaisaktiivismin muoto. (Santos 2019.)

Euroopan kulttuuriperinnön interpretaatiojärjestö Interpret Europe järjestää muutaman vuoden välein konferensseja, joissa käsitellään eurooppalaisen kulttuuriperinnön käyttöä ja representointia turisteille ja muille kulttuurikohteista kiinnostuneille (Interpret Europe). Interpret European teettämä tutkimus *Engaging citizens with Europe's cultural heritage* (2017) palkittiin EU:n komission Altiero Spinelli -palkinnolla, jonka tarkoitus on esiteltä komission verkkosivustolla vastaavasti: *“The aim is to reward outstanding works that enhance the citizens' understanding of the EU and help broaden the ownership of the European project.”* (EU:n komissio)

Komission kiinnostus kulttuuriperinnön interpretaatiota kohtaan osoittaa interpretaatiolla olevan mahdollisuuksia myös yhteiskunnallisena ja poliittisena instrumenttina. Interpret Europe -organisaatio tarjoaa jäsenilleen kursseja ja erilaisia koulutuksia. IE:n tarkoituksena on ylläpitää eurooppalaisia arvoja, identiteettiä ja solidaarisuutta kulttuuriperinnön interpretaation avulla. Ohjelmissaan IE painottaa tietoisuutta demokratian ja sananvapauden historiallisesta kehityksestä osana “kansalaisen identiteetin rakentamista” (Interpret Europe 2017).

Vanhan sanonnan mukaan kulta on arvotonta siihen saakka, kunnes se on kaivettu ylös maan syvyydestä. Sama pätee interpretaatioon, jossa tietty ympäristö kaipaa ammattilaista tulkitsemaan sen sisältämiä “aarteita” ja muodostamaan kuuntelijalle järkevän kokonaisuuden tarinoiden ja faktojen avulla. Interpretaatio on kommunikointia kolmen tekijä välillä, tulkitsijan, kuuntelijan, sekä käsillä olevan kulttuuriperintöresurssin kesken. Tulkitsijan tehtävä on saada kuuntelija jännittymään, ja sitä kautta myös kommunikoidaan ympäristön kanssa, ja näkemään ja kokemaan aiemmin tuntemattomia merkityksiä (Museum Australia 2007).

Kulttuuriperinnön interpretaatiossa tavoitteena on tutkimuksen kautta kerätä kasaan aineellisia ja aineettomia resursseja, jotka toimivat komponentteina “aikamatkan” käsikirjoituksessa. Kun ammennettava aineisto, eli elämystuotteen rakennuspalikat ovat kasassa, interpretaattorin tehtävänä on käyttää työkalujaan soveltavasti. Tärkeitä menetelmiä ovat tarinallistaminen, ankkurointi johonkin ennalta tunnettuun, multisensoriset kokemukset, sekä muut metodit joihin tutkielmassani pyrin pureutumaan (Sompong 2013, 73–79).

Itse katson interpretaation olevan eräänlainen taiteen muoto, jossa teokset tai “veistokset” ovat aineettomia tai metafysisiä. Ne veistokset löytävät paikkansa ihmismielen niissä osissa, joissa asuu myös se ikuinen uteliaisuus, joka ohjaa tutkimusmatkojamme sosiaaliin ja kulttuurisiin ympäristöihin. Interpretaatio on siis oiva diffuusion työkalu, jolla voidaan tyydyttää ihmisen kognitiivista tendenssiä hankkia merkityksiä itselleen ja ympäristölleen. Pelkän tiedon transformaation lisäksi interpretaatiolla on tärkeä tehtävä toimia myös provokaationa, joka saa mahdollisesti liikutettua luotuneita käsityksiä herättämällä pohdintaa ja keskustelua.

3.2 Interpretaation eettiset kysymykset

Olen tuottanut sisältöä opastusteni käsikirjoituksiin pitäen kiinni hyvistä tieteellisistä periaatteista. Lähteiden kontrolli on ehdottoman tärkeää, jotta tuotetta käytettäessä sitä on myös mahdollista jalostaa lisätiedon hankkimisella tai yksityiskohtien tarkentamisella. Pitäen etusijalla käsikirjoituksen sisällön historiallista tarkkuutta olen kuitenkin ottanut itselleni vapauden käyttää kaunokirjallisia ja epämuodollisia ilmaisuja, sillä pidän tärkeänä muistuttaa, että kyseessä on elämystuote. Tämän vuoksi olen joutunut tasapainoilemaan tieteellisyyden ja viihdyttävyyden välillä, vaikkakin ne osin täydentävät toisiaan.

Esitystapa ja sisältö ovat myös riippuvaisia asiakasryhmästä, joiden taustan ja välittömän palautteen avulla oppaan on määriteltävä oma itseilmaisunsa. Tietty ryhmä voi esimerkiksi arvostaa opastuksen sisältämien faktojen tarkkuutta ja yksityiskohtaisuutta, kun taas toinen ryhmä saattaa nauttia enemmän tarinallisuudesta ja viihdyttävyydestä. Asiakkaiden esittämät kysymykset ja palaute ovatkin oiva keino tuotteen jalostamiseksi. Tuotettu käsikirjoitus ei siis ole lopullisessa muodossaan, vaan ajan ja uuden tiedon myötä se jalostuu osana tuotteen elinkaarta.

Tarinat ovat oivallinen ja yksinkertainen tapa tuoda tieteellisiä saavutuksia julki suurelle yleisölle, mutta tieteen omassa diskurssissa se on ongelmallista. Tarinallistaminen tieteellisessä diskurssissa voi vaikuttaa myös tutkijoihin ja tieteellisten metodien käyttöön, jos tutkimuksissa pyritään saavuttamaan tuloksia, jotka sopivat paremmin koherenttien narratiivien komponenteiksi (Dahlstrom 2014). Tarina rakentuu komponenteista, jotka muodostavat oman kaarensa kohti tiettyä lopputulemaa, joten tieteellisessä puheessa on vaara priorisoida tutkimuksia ja tuloksia sen mukaan, kuinka ne sopivat osaksi tarinaa (Katz 2013). Katz huomauttaa, kuinka tarinankertoja voi tiedostamattaan “pudota kuoppaan” ja jättää kertomuksesta todellisen tiedon kannalta oleellista dataa pois kertomuksen kiinnostavuuden vuoksi. Tarinoilla on yleensä positiivisia tavoitteita, kuten informointi, jakaminen, opettaminen jne, mutta tarinoita voidaan käyttää myös kielteisesti koettuihin tarkoituksiin, kuten huijaamiseen, peittelyyn tai manipulaatioon. Käytettäessä tarinoita työkaluna, niiden kielteiset vaikutukset (tiedostetut tai tiedostamattomat) tulee ottaa huomioon osana prosessia.

Journalistit usein etsivät hyviä ja kiinnostavia kertomuksia, joita tieteelliset saavutukset tarjoavat riittävästi yksinkertaistettuina. Tutkijoista poiketen journalistit ja tiedotusvälineet joutuvat usein kamppailemaan lukijoista, katselijoista ja muista seuraajista, joten merkillisillä ja poikkeuksellisilla tarinoilla on mahdollisuus erottautua kilpailijoiden joukosta. Tässä kohtaa oppaan on tasapainoitava tieteellisyyden ja viihteellisyyden välillä, sillä vaikkakin merkilliset seikat ovat kiinnostavia, pelkkiin anomalioihin keskittyminen voi aiheuttaa kokonaisuudelle vinoutuneen representaation.

Tässä kontekstissa on syytä kiinnittää huomiota myös resurssin kestäväan käyttöön ja säilyttämiseen. Vaikkakin voidaan kuvitella, ettei kulttuuriperintö voi “kulua käytössä”, vaan sitä voidaan tulkita ja valjastaa erilaisin tavoin loputtomasti, niin kaikki fyysinen, kuten esineet, rakennetut ympäristöt ja jopa luonnonkohteet ovat alttiita ajan hampaalle, luonnonilmiöille ja ihmislähtöisen toiminnan tuhoille (Harrison 2012, 204–227).

Kulttuuriperintökohteet ovat myös suurin yksittäinen turismin valtavirtoihin vaikuttava tekijä, joten niiden epäsuorasti aiheuttama hiilijalanjälki on keskeinen keskustelua herättävä aihe matkailun kehittämisessä ja nykyaikaisen rakentamisen suunnittelussa. Eettiseen ja kestäväan kulttuuriperinnön kommodifikaatioon vaikuttaa myös kohteiden primäärikäytön ja matkailusektorin tarpeiden suhde. Esimerkiksi hengellisesti tai poliittisesti merkittävät paikat voivat olla historiallisuutensa lisäksi edelleen aktiivisesti primäärikäytössään, kuten kirkot,

luostarit tai hallintorakennukset (esim. Ferreira 2017). Yhteisö ja yksittäiset ihmiset voivat säilyttää paljon aineetonta perintöä, jota on lähes mahdoton arkistoida, tai säilyttää museoissa.

Oppaan itsereflektio joutuu merkittävään asemaan tuottaessa faktuaalista presentaatiota, sillä historian presentaatio on myös vallankäyttöä (Poria 2007, 51). Kulttuuriperinnöllä ja sen manifestoitumilla on myös joskus tutkijan silmissä kiusallisen korkea toleranssi historialliselle epätarkkuudelle (Wong 2013, 1–2). Merkitykset ovat kulttuuriperinnössä tärkeämpiä määrittäjiä kuin historialliset artefaktit, sillä kulttuuriperintö itsessään on nykyisyyden palveluksessa, joka luo oman semanttisen järjestelmänsä vanhojen käsitysten päälle. Säilyttämisen rinnalla kulttuuriperintöä muovaa myös dynaamiset unohtamisen prosessit. (Ashworth, Graham 2005, 4).

Opas ei voi koskaan olla täysin vapaa omista henkilökohtaisista mielipiteistään ja näkemyksistään. Lisäksi on muistettava kulttuuriperinnön interpretaation käyttötarkoitus maailmankuvaa, sivistystä ja henkilökohtaista ymmärryshorisonttia laajentavana instrumenttina, jonka tehtävänä ei ole kiistauttaa eriäviä käsityksiä historiasta tai toimia katalyyttina näkemyserojen syvenemiselle. Sosiaalinen hienovaraisuus on siis tärkeä osa oppaan ammattitaitoa erityisesti käsiteltäessä historiaa, johon voi liittyä henkilökohtaisia tai yhteisön kokemia traumoja. Kulttuuriperintö on monimutkaisen prosessin tulos, joka on kaikkien eläneiden yksilöiden toimien aikaansaannos, jonka tulkitsijoita on yhtä paljon kuin tuottajiaakin. (Esim. Rose 2016, 99–135.)

Historian representaatioissa ja opastuksessa omat tunteet ja niiden reflektiot voidaan katsoa myös vahvuudeksi, mutta pyrkimys synnyttää empatiaa osana interpretaatiota ei ole kovin yksinkertaista, tai aina edes preferoitua. Silke Arnold De Siminen (2013) mukaan liika empatiahakuisuus voi aiheuttaa museovieraisissa ristiriitaisia tunteita mennyttä aikaa, ja menneitä sukupolvia kohtaan. Interpretaation etiikassa tunteellisuuteen täytyy kiinnittää huomiota mahdollisen “dehistorialisoinnin” vuoksi. Dehistoriasaatiolla tarkoitetaan jonkin asian nykyisyyteen tuomista ilman sen ympärillä olevaa historiallista kontekstia (Malkki 1996, 385). Interpretaattorin oman harkinnan varaan jää, onko kaiken mahdollisen tunnepitoisen esiintuominen lopulta hyvä idea, ja onko joidenkin asioiden vain parasta jäädäkin historian hiljaisuuteen (Kidd & Sayner 2019, 3).

Interpretaatiota suunniteltaessa tulee myös muistaa, kuinka kaikki ympäristöt tai esineet eivät välttämättä tarvitse merkittävää tulkintaa lainkaan. Yleensä näihin ympäristöihin liittyy jo yleistiedossa oleva voimakas emotionaalinen lataus ja ympäristön oma, itsestään kolkko atmosfääri. Esimerkiksi Auschwitz-Birkenaun keskitysleiri paikkana tunnetaan yleisesti “pahuuden symbolina”, joten piikkilanka-aidat, parakit ja kammiot aiheuttavat elämyksen jo pelkällä hiljaisuudellaan. William Miles (2002) vertaileekin autenttista keskitysleirin paikkaa Washington DC:n vastaavaan holokaustimuseoon ja huomauttaa, kuinka historiallisesta tapahtumapaikasta kaukana oleva museo joutuu panostamaan interpretaatioon, sillä sen “luonnollisiin ominaisuuksiin” ei sisälly synkkä “tuntu” (Miles 2002, 1175). Vastaavasti Romaniassa sijaitsevassa kommunismin ja vastarintaliikkeiden perinnölle perustetussa museossa kylmän sodan aikaiset sellit ja kuulustelutilat on säilytetty ennallaan, ja niiden kylmyys ja ahdistavuus puhuu multisensorisesti täysin puolestaan ilman opastusta (Dumbraveanu, Craciun, Tudoricu 2016, 72).

4. INTERPRETAATIO KÄYTÄNNÖSSÄ

Oivallus ja inspiraatio tapahtuvat, kun vierailija kykenee ankkuroimaan oppimansa tiedon jo ennalta tiedettyyn. Parhaimmassa tapauksessa inspiraation positiiviset vaikutukset manifestoituvat ulkoisesti. Historiassa ja kulttuuriperinnössä kaikki komponentit ovat dynaamisessa suhteessa keskenään, jolloin yksityiskohdat tuottavat merkitystä laajemmille ilmiöille, ja laajemmat kokonaisuudet tuottavat merkitystä yksityiskohdille.

Turisti voi matkustaa pitkiäkin matkoja nähdäkseen ja tunteakseen tietyn kulttuuriperintökohteen atmosfääriin, nähdäkseen “omin silmin”. Vierailijat eivät yleensä lähde tarkoituksella katsomaan tarinoivaa opasta, joten interpretaattorin epäkeskittäminen (decentrifigation) on tärkeää, jotta ympäristön itsensä vaikutukselle jäisi mahdollisimman paljon tilaa. Tavoitteena onkin asiakkaan tyydyttäminen, ei oppaan. Vaikkakin kulttuuriperinnön esiintuomisella on myös ylevämpiä ajatusten stimuloimiseen tähtäävä intellektuellinen päämääränsä, sisällöntuottajan ei ole syytä ajatella itseään nykyaikaista dekadenssia vastaan kamppailevana huoltoukkona.

Oppaat ja interpretaattorit ovat usein vapaaehtoisia, eikä heillä välttämättä ole akateemista taustaa historian – tai kulttuuritutkimuksessa, vaan motiivina on yleinen harrastusmainen kiinnostus historiaa ja perintöä kohtaan. (Suomessa hyvänä esimerkkinä kulttuuriluotsit.) Eugene Teshdahl (2017) muistuttaa, ettei akateemisten tutkijoiden ja harrastelijoiden välille ole syytä luoda syviä kuiluja, sillä molempia puolia yhdistää innostus ja intohimo historiaa kohtaan. Innokas interpretaattori voi saada aikaan onnistuneita tuloksia taustastaan riippumatta, joskin historiallisen tarkkuuden osalta esitys voi olla vajaa (Cronon 2013). Brittiläinen historia-alan yritys Past Pleasures järjestää osaltaan koulutuksia osin yhteistyössä Interpret European kanssa. Past Pleasures tarjoaa koulutus- ja konsultointipalveluja eri alojen asiakkaille. Asiakas voi saada koulutusta performanssi- ja improvisaatiotaidoissa, tarinankerronnassa, julkisessa puhumisessa, historiallisessa pukeutumisessa tai historiallisen periodin käytösmalleissa, etiketissä ja kielenkäytössä (Past Pleasures 2020).

Oppaan omat tiedot ja historian tuntemus nousevat erityiseen arvoon, sillä yksityiskohdat, sekä aikaan ja paikkaan liittyvät ihmiskohtalot tarinoineen tarvitsevat ympärilleen kontekstin. Interpretaattorin on kyettävä ammentamaan omaa tietopankkia nopeasti ja sulavasti,

vastaamaan kysymyksiin, sekä hankkimaan vastauksia ja luotettavaa lisätietoa tarpeen tullen. Esimerkiksi Suomen taloudelliset rakenteet ovat historiallisesti syntyneet pitkälti ulkoisten tekijöiden vaikutteiden vuoksi. Metsätalous on nojannut ulkomaiseen kysyntään, ja tuotanto on perustunut viennin tarpeiden tyydyttämiseen. Tiettyjen toimien takana olevat juurisyyt voivat joskus olla hyvinkin näkymättömissä, ja siksi oppaan täytyy joskus vaivata kuulija mukaansa lähes maailman ääriin. Kuvien ja karttojen käyttäminen on tällöin oivallinen matkustamisen tapa. Ilmasto, luonto, geografiset vaihtelut ja sääilmiöt ovat myös merkittäviä voimatekijöitä taloudellisten ja kulttuuristen konventioiden muovautumisessa. Käytettävissä olevat resurssit ja luonnonvarat luovat omat haasteensa ja mahdollisuutensa ekologiselle sopeutumiselle, joka määrittää kokonaisten kansojen ja kulttuurien historiaa (ks. esim. Sarmela 2007; Björn 1999; Sahlins 1972).

Tutkijan ja oppaan tai luennoitsijan ero ei ole tässä suhteessa suuri, vaikkakin tavoitellut lopputulemat sijaitsevatkin eri polkujen päätepisteissä. Kulttuurihistoriaa tutkittaessa hypoteesit tai ennalta päätetyt tutkimuskysymykset määrittävät perusteet eri lähteiden tai aineiston valinnalle ja käytölle, jolloin tutkijan ammattitaito ja pyrkimykset ohjaavat menetelmien käyttöä (Nivala & Mähkä 2015 7–25). Itse louhin kulttuurihistorian aineistosta mielenkiintoista ja merkittävää kerrottavaa kuuntelijoille, mutta tutkimuksen tavoin prosessin kulku on kiinteästi riippuvainen tehdyistä valinnoista, ja niin osa aineistosta jää syrjään osan noustessa muistiinpanoihin. Asiantuntemus ja laajempi ymmärrys aihepiiristä muodostuu usein valtavan aineiston keskimääräisestä annista. Savottatöissäkin palstoilta hakattu puutavara kootaan varsiteille, josta tukki lähtee maailmalle. Esiintyvän etnologin varsiteille kerääntyy myös pinoittain arvokasta materiaalia, kyse on vain sitkeästä työstä.

4.1 Tunteellisuus, tarinallisuus ja triviatieto.

Laajat tutkimukset ovat selvittäneet emootioiden merkitystä kulttuuriperintökohteiden purevuudessa, ja tunteiden elisitoimista kehoitetaan painottamaan kohteen suunnittelussa. Turismin tutkimuksessa on myös pohdittu mieleenpainuvan elämyksen sosiaalista konstruktiota (Sterchele 2020, 1). Tunnereaktiot luovat usein syviä muistijälkiä, ja ihmisellä onkin tendenssi muistaa tavallista terävämmin yksityiskohdat, joihin liittyy voimakas tunne (Tyng ym. 2017 1–3).

Tiedon ja kulttuuriperinnön tunteellistaminen tuottaa elottomille esineille ja ympäristöille inhimillisen kontekstin, ja luo tilaan ja hetkeen tietyn atmosfääriin (Canepa ym. 2019). Emootio tai tunne ei välttämättä tarvitse olla positiivinen, eikä kokemukseen aina ole miellyttävä. Dark Heritage -ohjelmat keskittyvät nimenomaan järkytykseen, ja silti esimerkiksi keskitysleirimuseot ovat maailman suosituimpien käyntikohteiden joukossa (Hodgkinson 2013). Joka tapauksessa, hyviä ja huonoja tuntemuksia yhdistää niiden sisältämä näkymätön voima, joka liikuttaa sisimpiämme.

Tämä hämmästyks, tai “henkeä salpaava kokemus” (engl. *awe*) on merkillinen henkinen ilmiö, jolla on todettu olevan suunnaton määrä positiivisia vaikutuksia terveydelle ja hyvinvoinnille. Henkinen liikuttuminen on keskeistä niin taiteessa, uskonnossa, luontoelämyksissä kuin politiikassakin (Keltner & Haidt 2003, 297–310). Vaikkakin kulttuuriperinnön interpretaation keskeisenä tarkoituksena ei ole fabrikoida uskonnollista elämystä tai hengellistä vaellusta, syvät ja monimutkaiset tuntemukset perintöä kohtaan voivat silti olla verrattavissa spirituaaliseen kokemukseen (Van Cappellen & Saroglou 2012, 225).

Tuoreet aivotutkimukset ovat osoittaneet, kuinka ihmisen on helpompi lähestyä narratiivia samaistumalla tarinassa esiintyviin henkilöihin, keskittymällä tarinan henkilökeskeisiin seikkoihin. Erityisesti tarinoiden protagonistin näkökulmaan yhtymisen on voimakkaan automaattinen aivoissa tapahtuva reaktio (Yuan & Major-Girardin & Brown 2018 2–3). Verbaalinen kommunikointi ja tarinoiden kertominen voivat aiheuttaa myös ihmisten ajatusten “samankaltaistumisen”, jolloin kanssakäymisen ja verbaalisen transaktion aikana kertojan ja kuuntelijan ajatustoiminta voi synkronoitua (Hasson ym. 2012 114–119). Tarinoiden jakaminen on osoitettu yhdeksi ihmisen laumakäyttäytymisen ja yhteistyön (cooperation) kehittymisen tärkeäksi komponentiksi. Kertomukset ovat merkittävä osa yhteisöä, sillä niillä luodaan raamit, joiden sisällä ryhmän identiteetti muotoutuu omakseen. (Dunbar 2014.)

Aikaisempien teorialähtöisten ihmisen sosiaalista evoluutioa käsittelevien tutkimusten tueksi on myös hankittu etnografista dataa esimerkiksi Polly Wiessnerin tutkimuksissa 1970-luvulla Botswanassa asuvan Ju’hoansi-heimon parissa. Wiessner kertoo iltanuotiosta sosiaalisena tilana, ja pohtii tulen merkitystä “päivän pidentäjänä”, jolloin näkyvyys säilyy auringonlaskusta huolimatta. Wiessner vertailee päivällä ja yöllä käytyjen keskustelujen

sisältöä löytäen niistä merkittäviä eroja. Päivällä käydyt keskustelut käsittelivät selkeästi banaaleja, päivän toimintoihin liittyviä seikkoja, kun taas öisin tulen loimutessa tarinointi täytti käytyjen keskustelujen sisällöstä 81% (Wiessner 2014, 1–9.)

Suomalais-ugrilaisessakin perinteessä tervastulien äärellä on tarinoitu ja runoja laulettu yön pimeydessä. Esimerkiksi “Vienan suuri laulutaatto” Arhippa Perttunen kertoi vuonna 1834 Elias Lönnrotille haikein mielin: “Woi, kun minä lassa taattoni kera Lapukassa nuotalla kävin. Kaiket yökaudet lauletti he rupiamiseen eikä että kahetsi yksiä sanoja. Minä vaan piennä poikahutjukkana istuin vieressä nuotiolla kuunnellen ja oppien”. (Haavio 1985, 43.)

Kertomukset ovat olennainen ja yleinen osa ihmistä ja ihmisen ajattelua. Yksittäiset tapahtuneet asiat ja kokemukset järjestyvät tiettyyn trajektoriin, joka muodostaa kertomuksen, joka taas representoi suurempaa kokonaisuutta. Kertomukset synnyttävät mielikuvia, joiden avulla ihminen antaa merkityksiä ympäröivälle maailmalle (Ropo & Huttunen 2013, 9–10). Tarinoilla on aina ollut suuri merkitys osana ihmisyyttä. Tarinoiden avulla siirretään informaatiota, ylläpidetään kulttuuriperintöä, opetetaan sosiaalista hienovaraisuutta, puhumattakaan tarinoiden viihteellisestä arvosta. Tapahtumien ja informaation purkaminen osiksi, jotka muodostavat kehityskaaren, on ihmiselle kovin luontainen ja tuttu tapa käsittää ympäröivää maailmaa, sekä omaa identiteettiään. Jo kaukaiset esivanhempamme olivat ahkeria tuumimaan sekä toimittamaan kanssaeläjille tarinoitaan. Meille kulttuurintutkijoille tarinat ovat erityisen merkittäviä, sillä ne kaikessa semanttisessa rikkaudessaan ja laajoin diversiteetein ovat syvälle integroitunut osa kulttuureja ja yhteisöjä.

Pienet ja jännittävät yksityiskohdat toimivat myös käteväenä osana interpretaatiota, ja yksi tärkeimmistä käsikirjoituksen valmistuksen vaiheista onkin etsiä aihepiiriin liittyvää *triviaa*. Triviaalla tarkoitetaan faktaa, joka on yleensä odottamaton, uniikki, jännittävä tai merkillinen. Ennalta arvaamaton trivia herättää helposti mielenkiintoa eri aihepiirejä kohtaan (Prakash 2015, iv). Taitava kertoja voi esittää trivian pelkästään yksittäisenä faktana, tai “kysymys & vastaus” -muodossa, jolloin kuulijalta voi pyytää arvausta tai arviota ennen hämmästyttävän tiedon paljastamista. Trivia on aina viehättänyt uteliaita ihmisiä kautta planeetan. Esimerkiksi 1950-luvun Irlannissa alkunsa saanut, alunperin olutpöytien pulmien purkamiseen suunnattu Guinnessin ennätystenkirja koostuu pelkästään merkillisistä ja uskomattomista pikkutiedoista, ja kirjan suosioista kertovat sen vuosittainen uudistaminen ja käännökset

kymmenille eri kielille. (Guinness World Records 2020.) Ihmettely ja aprikointi tekee kuulijan tietoisiksi omista puutteellisista tiedoistaan, jos ennalta tiedetyt asiat eivät täysin selvennä taustaa merkillisen faktan takana. Näin syntyy tarve ja kiinnostus aihepiiriin syvemmälle tuntemukselle, ja kuulija on vastaanottavampi uutta informaatiota kohtaan (McPhetres 2019).

4.2 Multisensorisuus

Viimeisten vuosikymmenten aikana aistien tutkiminen osana kulttuuria on yleistynyt antropologien keskuudessa. Yleistymiseen on vaikuttanut erityisesti Concordian yliopistoon perustettu sensorisen tutkimuksen keskus, jonka julkaisut ja tutkijat luovat merkittävän kontribuution kulttuurintutkimukselle tieteenä. Toinen keskuksen perustajista, professori David Howes, onkin tullut tunnetuksi sensorisuutta käsittelevillä kulttuurihistorian ja sosiaaliantropologian teoksillaan. (Centre for Sensory Studies 2020) Aistietnografia on myös yleistynyt eräänä osana kulttuurintutkimuksen kenttää (esim. Koskinen-Koivisto 2010).

Museologian kentällä multisensorisuus on ollut puheenaiheena jo pitkään, ja eri tavoin fokuoituneet museot ovat ottaneet entistä enemmän aistit huomioon näyttelyissään. Multisensoristen näyttelyiden taustalla on ollut kävijöiden tyytymättömyys pelkkään visuaaliseen tarkasteluun (Baccaglini 2018, 2–4). Perinteisesti museonäyttelyissä esineiden tai teosten koskettaminen onkin kiellettyä, ja näyttelyt ovat joko köysillä aidatulla alueella, lasivitriinissä tai muuten tavoittamattomissa. Nykyisten modernin ajan museoiden edeltäjissä, 1600- ja 1700-lukujen yksityisissä kokoelmissa koskettaminen ja tunnustelu taas oli pelkästään kohteliasta ja kunnioittavaa sekä isäntää että esineitä kohtaan (Bacci & Pavani 2014, 17–29).

Liettuassa sijaitseva *Dialogues in the Dark* -näyttelyssä on rakennettu arkipäiväisiä ympäristöjä sisätiloihin, mutta tiloissa vallitsee syvä pimeys. Näyttelyssä on tarkoituksena representoida näkövammaisen kokemusmaailma, jossa normaalisti näkevät ihmiset kulkevat pimeässä näkövammaisen oppaan avustuksella. Näyttelyssä siis keskitytään näköaistin hegemonian sijaan muiden aistien tuomaan informaatioon (Lavent, McRainey 2014, 61–85).

Nykyisen neurotieteen mukaan ihmisen todellisuudentaju on voimakkaan multisensorinen (Levent, Pascual-Leone 2014, xiii–3), joten aineetonta ja aineellista kulttuuriperintöä

ylläpitävien museo -instituutioiden onkin tärkeää integroida lisää sensorisia elementtejä näyttelyihinsä. Museoiden alkuperäinen kiinnostus multisensorisuutta kohtaan sai alkunsa tarpeesta tehdä näyttelyitä erikoisryhmille, kuten näkövammaisille. Hankkeet ovat myös innoittaneet suuria määriä tutkimuksia aihepiiristä sekä lukuisia käytännön projekteja (ks esim. Art Beyond Sight 2020).

Taidemuseoissa multisensorisuutta on käytetty innovatiivisilla tavoilla, esimerkiksi Mei-Kei Lain (2015) kehittämä musta laatikko on inspiroinut vierailijoita onnistuneesti. Lai sisällytti laatikkoonsa viisi eri tuoksua: vauvantalkki, tumma suklaa, viski, tupakka, ruoho ja nahka. Vierailijat saivat myös kirjoittaa pieniin papereihin omia kokemuksiaan ja tuoksuihin liittyviä muistoja. Interpretaatiodesign on ollut jo pitkään kasvava ala, joka tarvitsee uutta tutkimusta erityisesti poikkitieteellisistä näkökulmista, perinteisen museologian ulkopuolelta (Roberts & Stone 2014). Tutkimukset ovat myös osoittaneet, kuinka vierailijat ja asiakkaat kaipaavat autenttisuutta, ja kaiken kosketeltavan ja koettavan kuuluisi olla mahdollisimman aitoa. Muoviset kopiot ja mallinnukset ovat usein saaneet aikaan pejoratiivisia tuntemuksia ja vierailijat ovat tunteneet itsensä “petetyiksi” (Wilkening & Chung 2009). Multisensoriset menetelmät ovat yleistyneet myös teatterialalla (esim. Brunow 2015) sekä opetuksessa (Rains, Kelly, Durham 2008.) Myös teknisten alojen tuotekehittämissä multisensorisuus on tärkeää maksimoitaessa eri tuotteiden käyttäjämukavuutta (Haverkamp 2013).

Ymmärrys tai *hahmotus* eivät kuitenkaan synny automaattisesti sensoristen ärsykkeiden myötä, vaan ne muokkautuvat kokijan organisoidessa ja tulkitessa saatua dataa. Elämys tapahtuu siten kokijan oman tietämyksen ja ymmärryshorisontin luomalla kentällä, joka koostuu kaikesta aiemmin hankitusta pohja- tai muistitiedosta (Urry & Larsen 2011). Interpretaattori voi tässä tilanteessa opastaa kokijaa tarjoamalla aistiärsykeille tietyn kontekstin ja riittävän taustatiedon.

Sensorisen elämyksen rikkaus piilee juuri ihmisaivojen kyvyssä yhdistää aistien tuottamaa informaatiota kokonaisuuksiksi (Fetsch, DeAngelis, Angelaki 2013). Toisaalta “sensorisen” kokemuksen voi myös saada aikaan pelkästään verbaalisen kuvailun avulla, vaikkei varsinaista ulkoista ärsykettä olisi laisinkaan (Toikkanen 2020). Tämä on kiinnostavaa interpretaation kontekstissa, sillä menneiden aikojen etnografit ovat usein teksteissään kuvailleet erilaisia aistielämyksiä hyvinkin yksityiskohtaisesti, esimerkiksi Kalle Kajander

kertoo teoksessaan “Nälkämaitta” (1903) kammottavasta löyhkästä Kainuulaisessa metsätorpassa.

Neurotieteessä on osoitettu, kuinka tutun tuoksun avulla elisitoitu voimakas (positiivinen) autobiografinen muistelu vaikuttaa kokijan yleiseen terveyteen aiheuttamalla positiivisia tuntemuksia ja laskemalla stressitasoja (Herz 2016). Tutkimus myös jatkaa, kuinka tuoksujen muistijäljet keskittyvät yleensä kokijan varhaisiin elämänvaiheisiin, yleensä kokijan ensimmäisen vuosikymmenen aikana koettuun aistielämykseen. Mikäli interpretaation kohteena on vaikkapa vanhuksia, on hajuaistielämysten tuottamisessa keskityttävä tuoksuihin, joita kohderyhmä on juuri lapsuudessaan tai nuoruudessaan kokenut, sillä ne todennäköisimmin aiheuttavat voimakkaimman reaktion. Tuoksuja on onnistuneesti käytetty myös osana terapiaa, ja tutut tuoksut ovat todella vaikuttaneet positiivisesti mielialaan ja ahdistukseen (Matsunaga ym. 2011). Terapian työvälineinä multisensorisuuden on tarkoitus tuottaa positiivisia emootioita (Baillon ym. 2002). Toisaalta interpretaatiossa voi myös tietoisesti aiheuttaa epämiellyttäviä tuntemuksia, vaikkakin toiminta olisi eettisesti kyseenalaista. “Dark Heritage” on kuitenkin suosiotaan kasvattava historian ala erityisesti matkailun piirissä (esim. Thorell 2018), joten mahdollisille ahdistusta aiheuttaville kokemuksille olisi kysyntää. Synkkää historiaa onkin vaikea interpretoida elisitoimalla pelkästään myönteisiä tuntemuksia, vaikkakin uuden oppiminen ja oivaltamisen ilo voidaankin nähdä kokonaisvaltaisesti positiivisena kokemuksena.

Johdannossa mainitsin käsityötaitojen tärkeydestä, jonka kautta on mahdollista käsittää ne prosessit, jotka sitovat kulttuuria ja ekologista ympäristöä. Työkalujen käsittely antaa käsityksen sen työn laadusta ja määrästä, mikä on johtanut siihen aineelliseen perintöön, jota nyt vaalimme museoissa kautta planeetan. Itse tunnen maa- ja metsätalouden hyvin, joten käsikirjoittamissani opastuksissa tarkoitukseni onkin käyttää viljaa, moreenia, turvetta ja metsän kasveja ja tuoksuja tuottamaan asiakkailleni muistoja ja elämyksiä. Sensorisen muistelun ja interpretaation välillä on kuitenkin ero, sillä interpretaatio on representaatio jostakin eikä vaadi kohdeyleisöltä jo valmista kokemuspohjaa, jossa aistielämys on jo ankkuroitunut johonkin. Tuodessani siis turvetta, moreenia ja viljaa kosketeltavaksi en voi ennalta tietää mitä tunteita tai muistoja ne kokijassa herättävät, vaan oppaana tulkitseen niiden merkityksiä tietyssä kontekstissa. Museoitu ympäristö on jo itsessään multisensorinen, mutta oppaan on myös ohjattava kävijää kiinnittämään huomiota atmosfääriin.

5. KÄSIKIRJOITUS – METSÄNKÄYTÖN JA METSÄTALOUDEN HISTORIAA SUOMESSA

Huom. Pidin tämän opastuksen tutkielmani tarkastajille yliopiston luentosalissa, jolloin myös tulin testanneeksi multisensorisia menetelmiä käytännössä. Mukanani olivat veistämäni pohdin, hirsisalvos, pokasaha, kirvesvarsi sekä pala rautamalmia. Esityksen alussa johdatin kuulijoita oikeaan tunnelmaan jakamalla tervaslastut, joiden voimakas tuoksu loi metsäistä atmosfääriä. Kaikki esineet olivat vapaasti yleisön kosketeltavissa.

Suomessa ennen synkeitä salokorpia joita halkoivat ainoastaan vesistöt. Boreaalinen metsä, havupuuvoittoinen. Usein puhutaan vihreästä kullasta, mutta sitä ennen ulkomaanvientiä hallitsi myös musta kulta, eli terva.

Esiteollinen metsänkäyttö! Metsä oli entisaikain suomalaiselle elin- ja työympäristö, ja Suomessa on tiiviisti eletty metsästä. Rakennukset ovat olleet yleisesti puusta rakennetut, samoin tarve –esineet. Metallista on tietysti tehty terät erilaisiin työkaluihin, mutta nekin puuvarsiin.

Maanviljelys ja karjatalous tarvitsee tuekseen metsän anteja, mutta metsien taloudellisesta arvosta voidaan puhua vasta terva- ja puukaupan alettua kunnolla.

Tervanpoltto vientiin alkoi jo keskiajan puolella, jatkoi kasvuaan vuosisatojen aikana, ja huipussaan poltto ja myynti olivat 1700 -luvun lopulta lähes 1800 -luvun loppuun. Puutavaraa myytiin myös paljon jo aiempina aikoina, mutta 1800 -luvulla alkoi varsinainen “tukkihuimaus” ja lisäksi pinotavaran menekki teollisuuden kehittyessä.

Kotiteollisuus + metsän käyttö resurssina

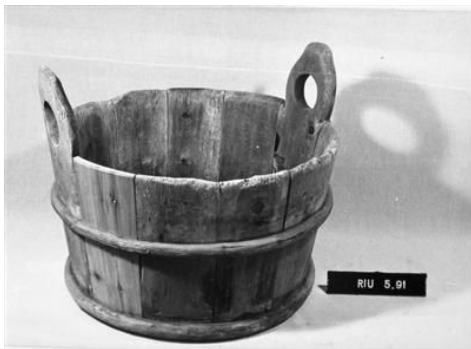
Metsä on kuitenkin aina tarjonnut suomalaiselle resurssit arkisen elämän aineelliseen toteuttamiseen. Metsänantia ovat esimerkiksi:

hirsirakennukset, polttopuut, astiat, työvälineet, juuret, tuohet (astiat, malkakatot), niinipuut (metsälehmus), päreet, pahkat, lylyt, pettu, karjan eväät (kerput, jäkälä), havut tunkioon, sysimiilut, joista puhutaan pian.

Kotitarpeisiin käytettiin monesti lylyä, elikkä janhusta. Kun puu tahtoo aina kasvaa mahdollisimman suoraan, niin vinoon jostakin syystä lähtenyt puu pyrkii aina korjaamaan

kasvuun suuremmaksi, mistä johtuu lyly. Janhus on kovaa ja tiivistä, männyn solukon sairaudesta syntynyttä havupuuta (Puuhuolto.fi) Suksiin ja muihin tarve –esineisiin hyvää ja kestävä. Myös jousien kaaria tehty nuorehkojen mäntyjen janhuksesta.

Reenjalaksia tehtiin koivusta, piti olla suora ja oksaton puu. Rekiä ja muita menopelejä tuotettiin yleensä pienellä ansiokotiteollisuudella, sillä ne tarvitsivat erityisiä taitoja, joita ei välttämättä jokaisessa talossa hallittu. Erityisesti kärrynpyörien teko. Hauholaiset kirkkoreet saivat joskus moitteita: “kestävät hyvin ainoastaan pyhättömän vuoden” (Virrankoski 1994)

Kotitekoinen, valmistustapa. Korvo. Riuttalan talonpoikaismuseumo. Riuttalan talonpoikaiskulttuurin suojelusäätiö.

Grotenfelt, G. *piimäleiliä kantava poika*. 1900-1999. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Kimpiastiat tehdään katajasta, koska se on hemmetin kovaa ja kestävä. Nykyään muuten vaikea löytää riittävän suurta katajaa mistä halkoa kimpia, (ainakin keskipohjanmaalla) Kataja on siitä hyvä, että se on tiheäsyistä, eikä niin ollen ime itseensä vettä, joten kimmet ei turpoile ja elä astioissa. Petäjä taas turpoilee, ja lioittaa veteen pihkansakin, joten vesi tihkuu varmasti läpi. Kimmet asetellaan pohjaympyrän kehälle, jonka muotoon kimmet on jo

valmiiksi höylätty. Lopulta alaosa kimmistä uurastetaan, ja pohja sovitetaan paikoilleen. Astian ympäri heitetään lopulta vanne, joka tehdään kuusennäreestä kiertämällä. Tosin uudemmissa astioissa käytetään rautavannetta, vaikkakin se voi ruostua ja lahottaa puuta, mutta miellyttää enemmän ostajia markkinoilla. (Kaukomieli 1912 no 5, s.180–182)

Sot.virk. Niilo Helander, v. *Sokea köydenpunoja, Mitri Galashuhne, punoo köyttä niinestä*. 1943 Sotamuseo.

Niinipuun, eli metsälehmuksen parkista tehtiin usein köyttä tai kangasta. Monet paikannimet ja sukunimet Niini –alkuisia. 1600 –luvulle asti maksettiin vielä veroakin niinillä, kunnes lehmuksen harvenemisen myötä verotuskin loppui. (Leikola 2005)

Vitsaksilla voitiin sitoa kaikenlaista, ja erityisesti uitoissa närelenkit, eli lavit olivat yleisessä käytössä. Jos puuta pitää taivutella vakkoihin tai vaikkapa pohtimeen, niin haapa on yleensä paras. Kun puuta taivutellaan, niin se tehdään aina sydänpuuhun päin, ja pitää höyrystä, keittää tahi muuten lämmitellä, esim uunissa tai voidaan lämmitellä myös tunkiossa. Luokkipuita jos tehdään ihan suurempia määriä, niitä varten lämmitettiin sauna. Voidaan myös erikseen tehdä paininpenkki halkaistuun petäjään, vorokilla hitaasti väännetään, jolloin puu taipuu akselin mukaiseen paininpuuhun. Yleisempi kuitenkin paininpuu aitan tai riihen seinässä, johon luokki väännetään ja tapitetaan pinhuusiin.

Grotenfelt, G. *luokinpaininpuu rakennuksen seinässä Nikun talossa*. 1910-1917. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Rytkönen, Ahti. *Reenjalas Painumassa, Edessä Jalaspuu*. 1920-1929. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Virsu. Halikon museon kokoelma. Salon historiallinen museo.

Lukkarinen, J. vakka; vakka. 1941. Suomalais-ugrilaiset kokoelmat. Kansallismuseo.

Esityksessä mukana ollut, tekijän veistämä pohdin. Haapapuusta höyrystämällä taivutettu. Huomaa katajaiset kahvat ja petäjän juurista tehdyt sidokset. Tekomenetelmistä voi kertoa tarkemminkin. Kuva tekijän ottama.

“Tammikuussa kaadetun rungon kestäväisyys eli kantovoima oli 12 prosenttia, helmikuussa kaadetun 20 prosenttia ja maaliskuussa kaadetun 30 prosenttia vähempi kuin joulukuussa kaadetun. Kaksi aivan samanlaista kuusen runkoa kaivettiin maahan. Toinen niistä oli kaadettu joulukuussa, toinen helmikuussa. 8 vuoden kuluttua oli helmikuussa kaadettu lahonnut aivan pököksi. Joulukuussa kaadettu oli sitävastoin vielä 16 vuoden kuluttua aivan terve ja kova.”

(Suomen metsäyhdistyksen julkaisema kansantajuinen aikakauskirja 1895 01.09.1895 no 9)

Pälsi, Sakari. *Malkakatto*. 1929. Suomalais-ugrilainen kuvakokoelma. Museovirasto.

Potaska, sysimiilut

Potaskaa, eli lipeää, eli kaliumkarbonaattia valmistettiin koivun tuhkasta. Tuhkan läpi uutetaan vesi, jonka jälkeen keitetään niin kauan, että vesi haihtuu poikkee. Jäljelle jää potaska. Potaskan valmistus oli hyvä idea, sillä sitä varten poltettiin koivua ja muuta lehtipuuta, eli puut eivät olleet tervanpoltosta pois. Potaskan valmistustakin alettiin kuitenkin rajoittamaan, sillä mestarit pitivät parhaana metsänä juurikin voimakkaassa kasvussa olevaa, hyvämaista metsää. Muutamat torpparit myös erikoistuiivat potaskan keittämiseen, ja hankkivat koko elantonsa siten. (Alanen 1949)

Tuhkaa saadaan tietysti myös uuneista, saunoista ja riihistä, joskin pienempinä määrinä. Potaskaa tehtiin erityisesti Pohjanmaalla, vienti ulkomaille aluksi tärkeää, mutta myös kotimaan kulutus alkoi kasvaa tehtaiden perustamisen myötä.

Potaskaa valmistettiin sivutuloiksi, tosin jotkut torpparit erikoistuiivat. Esimerkiksi Padasjoella Östi –niminen torppari. Potaskaa valmistettiin kantamalla kokoon suuria määriä lahoppuuta, jotka poltettiin kivistä kasatussa tötterössä. Tuhkasta tehtiin kosteaa massaa, joka kovettui uunissa laatoiksi. (Padasjoen historia, 447)

Kaliumkarbonaattia tarvitaan esimerkiksi saippuaan, lasiin, tai lipeäkalaan. Lipeäkala valmistetaan liottamalla potaskavedessä muutamia päiviä.

Inha, I. K. & Ståhlberg, K. E. *malminnosto Siikajärvestä*. 1893. Kansatieteellinen kuvakokoelma. Museovirasto. Kuva rautahölmästä tekijän ottama. Huomaa kiven rakeisuus ja ruosteinen väri. Murenee helposti.

Suomeen perustettiin paljon rautaruukkeja, jotka tarvitsivat raaka –aineekseen sysiä, joita saatiin polttamalla miiluissa puuainesta mahdollisimman hitaasti. Ruukinpatruunat hankkivat sysiä paikallisilta talonpojilta, usein suurtenkin vaikeuksien kautta. Sysien loppuminen kuitenkin saattoi aiheuttaa koko ruukin tuotannon seisahtumisen. Ristiriita toi hyvin myös esille näkemuserot metsänkäytöstä ja sen riittävydestä, sillä patruunoiden mukaan kaikki metsä olisi käytettävä sysiksi rautateollisuuteen, ja talonpojat olivat kiinnostuneet kaskeamisesta tai tervanpoltosta. Joka tapauksessa metsää hupeni tiheämmillä asuinalueilla.

Patruunat saattoivat houkuttaa talonpoikia myös viinalla, jota tarjoiitiin aina sysikuorman saapuessa ruukkiin.

Sysiä saatiin myös tervan sivutuotteena, mutta turhan puisiksi jääneitä.

Sysiä käytettiin myös kyläseppien toimesta, sillä rautaiset työvälineet olivat avaintekijä koko maataloudessa. Sepät olivat kyliensä arvostettuja mahtimiehiä, joille riitti työtä taukoamatta, kun jokainen asukas toi omia välineitään korjattavaksi, ja rautaosia tarvittiin myös rakentamiseen, rekiin ja kärryihin. Sepälle mentäessä omat hiilet täytyi usein tuoda tullessaan.

Miiluja poltettiin yleensä marras –huhtikuussa. Miilu kasattiin pystyssä olevan “kuningaspuun” ympärille, ja peiteltiin tarkoin turpeella, jottei ilmaa päässyt sisään. Turvepeitteeseen jätettiin kuitenkin aukot, joita avaamalla tai sulkemalla voitiin säädellä hapen määrää palamisreaktiossa. Aina tosin sysimiehet eivät osanneet asiaansa, ja saattoi käydä niinkin, että koko hauta paloi tyhjyyteen. (Alanen 1953)

Vaikkakin hiiliä poltettiin yleensä vain sivutulojen toivossa tai veroksi, oli myös ammattimaisia polttajia, jotka hankkivat elantonsa miilupirteillä asuen. Tällainen oli esimerkiksi Huhtaalla (Tampereelta etelään) syntynyt Karenin Kalle, joka tilattomana aloitti uransa muuttaen asumaan torppariveljensä salvoamaan miilupirttiin Humppilan salomaille, jossa “sudet ulvoivat öisin”. Karen poltteli miilujansa myös naapureille ja myöhemmin muissakin seudun pitäjissä, ja myöhemmin poltti rahantarpeeseen myös tervaa. Karen teki aina työnsä yksin, ja valvoikin itse vahdissa koko polttotyön keston ajan. Synkkään korpeen salvotun mökin elämä kuitenkin muuttui, sillä Turkuun vievä rautatie rakennettiin torpan läheisyyteen. (Kotiseutukuvauksia 1942)

Sydet ovat jääneet myös paikanimistöön, esim Sysimetsä (Frederik). Lisäksi adjektiivi sysimusta.

Kyytinen, Pekka. *Miilu Honkilahdella*. 1959. Pekka Kyytisen kokoelma. Museovirasto.

Oksanen, Aino. *Sampan Hiilikoppi*. 1927. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Tervanpoltto

Tervaakin aikanaan poltettiin Euroopassa, mutta siellä metsien käyttö oli vielä villimpää kuin täällä, ja meinasivat loppua muutenkin niin ei mielellään tuhlatu polttaessa. Joten Ruotsi –Suomi sai siitä hyvän vientituotteen. Löytöretket ja kilpailu merentakaisista siirtomaista saivat aikaan voimakkaan kasvun laivojen tuotannossa eurooppalaisilla telakoilla, ja laivathan tarvitsivat puutavaraa runkoonsa, ja päällysteeksi tervaa.

Oiva Turpeinen on laskenut Kolumbuksen laivan vaativan noin 400kg tervaa, eli reilu 3 tynnyriä, ja laivojen koko kasvoi jatkuvasti kehittymisen myötä. (Turpeinen 2010)

Turun rauhassa Venäjä otti haltuunsa kaakkois –suomen Kymijokeen asti, joten vesireitit Viipuriin jäivät väärälle puolen rajaa. Näin savolaisten tervanpoltto tyrehtyi, ja terva –alueet siirtyivät Suomenselän toiselle puolen, jossa Pohjanmaa tuotti suurimman osan koko valtakunnan tervasta. Terva –alue kipusi hitaasti kohti pohjoista, ja terva –ajan viimeisillä vuosikymmenillä kainuulaiset tuottivat eniten tervaa soutaen sitä pitkien ja kapeine veneineen Oulujärven ja –joen koskien kautta Oulun porvareille.

Huippuvuosi oli 1863, jolloin Suomesta vietiin yli 230 tuhatta tynnyriä. (Yle 3.4.2017; Turpeinen 2010)

Peltoniemi, U. *tervaksiksi kolottuja puita*. 1930-1939. Uuno Peltoniemen kokoelma. Museovirasto.

Peltoniemi, U. *tervahauta Änätin rannassa*. 1930-1939. Uuno Peltoniemen kokoelma. Museovirasto.

Tervanpoltto vetäytyi pohjoiseen ensinnäkin holtittoman metsänkäytön hillitsemisen takia, mutta myös koska maanviljely vakiinnutti edelleen paikkaansa pääelinkeinona, eikä talonpojan tulot olleet riippuvaisia heittelevistä tervan suhdanteista.

Alkuaikoina pyrittiin huijaamaan, jolloin tervan sekaan laitettiin ylimääräistä, tai tynnyrien kimmot veistettiin kohtuuttoman paksuiksi. Kuningas määräsi käyttöön tynnyrien tarkastajan, joka varmisti Rostockin mitan toteutumisen ja antoi virallisen leiman tynnyreille. (Luukko 1945)

Joskus kaupunkeihin päätyi myös “salatervaa”, joita maattomat polttivat sydänmaiden metsissä, sillä torppareiden ja mäkitupalaisten sopimuksiin kuului yleensä kielto polttaa tervaa talon metsissä. Poltto tapahtui siis mahdollisimman kaukana pitäjästä, mutta kuitenkin niin, että tuote saatiin kuljetetuksi kaupunkiin. (Alanen 1953, Ilmajoen historia)

Oolannin sodassa englantilaiset tekivät tihutöitä Pohjanlahden satamakaupungeissa, ja polttivat suuria tervavarastoja hävittäen kymmeniä tuhansia tynnyreitä. Oulussa tosin hävitys osoittautui tollon työksi, koska varastoitu terva oli myös englantilaisten itsensä tilaamaa, ja maksutkin olivat jo suoritettut. (Oolannin sota Oulussa, Niilo Naakan tarinat. Viitattu 21.2.2020)

Toppilan tervahovi. Ennen vuotta 1910. Matkailun edistämiskeskuksen kokoelma. Museovirasto.

Kuvassa Oulun Toppilan tervahovi 1800 -luvun lopulla. Huomaa , kuinka massiivisia määriä tervaa satamassa säilöttiin.

Tervapuut olivat yleensä 30 -vuotiasta verimäntyä, eli punaista kyljeltään. Niitä opittiin koloamaan/pyältämään pantaveitsellä, jotta pihkaantuisivat ja tervasta syntyisi. Tosin pitää jättää ehjäksi osa parkista, niinkö jänteeksi eli “elätiksi” latvaan asti, niin puu ei kuole. Toisin kuin kaskimetsien pykälämailla kuorittiin koko parkki että puu kuolee ja kuivaa. 2 –3v pihkaantuminen, jonka jälkeen renkun päältä vielä korkeammalle koloaminen, ja taas parisen vuotta kunnes puu nurin.

(Ilkka 02.03.1926, Roiko-Jokela 2012 s.123, Turpeinen 2010)

Puut kaadettiin yleensä joskus Mikkelinpäivän jälkeen, kun maanviljelyn vuodenkierto saatiin päätökseen, ja ukot vapautuivat tervatöihin. Rungot kasattiin kuivumaan, ja rouhittiin kovien pakkasten aikaan, elikkä särjettiin säleiksi. Puuta hemmetisti hukkaan, kun vaan tyvipölkky huolittiin, muu runko ja latva jäi metsään, ellei sitten polttopuiksi ajettu samalla. Lienee riippunut etäisyydestä kotimökkiin.

Tervakynä tehtiin samalla tyylillä kun myöhemmin osa puupumpuista, elikkä kimmellä. Halkastaan petäjä, uurretaan sisältä ja nilan kanssa osat takaisin yhteen ja vannetetaan. Tosin päät jätetään ehjiksi, että saapi tiiviit reijät tehtyä, josta terva sitten valutetaan halssissa odottavaan tynnöriin. Tynnörit valmistettiin yleensä myös lähellä polttopaikkaa, kun oli karkeasti arvioitu niiden tarve puun määrästä päätellen. Suunnilleen tynnöriä kohti 40-50 runkoa siis.

Tynnöri valmistuu suurehkon petäjän tyvipölkkyistä, joista veistetään kimpipuut. Tämmöset tynnyriin riittävän isot puut säästettiin siis koloamiselta. Soisella paikalla hitaasti

kasvanut närekuusi väännetään vanteeksi. Kulkevat helposti, kun purilaan aisa liitetään suoraan tynnörin päihin.

Hollo, Konrad Nikolai. *Tervatynnyrien Tekoa*. 1927. Kansatieteen kuvakokelma. Museovirasto.

Paulaharju, S. *tervatynnyreitä vedetään palkkuussa*. 1916. Samuli Paulaharjun kokoelma. Museovirasto.

Talollisen siis kannatti polttaa tervaa, kaikkine töineen lopullinen palkka työpäivää kohden oli kohtuullinen. Tietysti tervan kellovasta hinnasta riippuvainen, muttei suinkaan huono. (Metsänystävä 1895 no 9, s.13)

Paulaharju, S. *tervahauta*. 1913. Samuli Paulaharjun kokoelma. Museovirasto.

Tukkihuimaus + savotoinnit.

Aulis Alasen mukaan 1800 –luvulla Suomen metsät “keksittiin”, eli puutavaran todellinen rahallinen arvo alkoi selvitä suomalaisille. (Alanen 1949)

Hakkuulla on siis palstatiet, josta tietyn palstan hevosemiehet ajavat kaatomiehien tekemää puutavaraa. Palstateiden välimaasto paras olla noin 30 metriä, jolloin kantomatka jää pienemmäksi. Puut on järkevintä kaataa palstateita kohti kantoetäisyyden minimoimiseksi, ja sen läheisyydessä olevat puut kaadetaan taas ajouran mukaisesti, ettei ylimääräistä aikaa kulu hakkuutähteiden (oksien/latvojen) korjaamiseen hevosen tieltä. Palstan suuruudesta riippuen palstateita tehdään tarpeen mukaan useampia, ja niiden tarkka suunnittelu etukäteen vähentää tarvittavaa työmäärää. (Laatokka 12.4.1951)

Palstatiet johtavat varsitielle, joka on koko työmaan yleisessä käytössä oleva, yleensä jäädytetty ja hoidettu kuljetusreitti. Varsitiet on tapana jäädyttää lumikerroksen päälle, vesi haetaan yleensä lähimmästä vesistöstä, tai paremman puutteessa suonsilmästä. Huolellisesti tehdyllä varsitiellä uurretaan höylällä tien pohjaan ajourat, jolloin reki seuraa tarkasti oikeaa suuntaa. Jäädytetyt ajourat lisäävät turvallisuutta, ja hyvin hoidetulla varsitiellä hevonen voi parhaimmillaan vetää useiden tonniin kuormaa. Korkealuokkaisen tien teossa kannattaa kuitenkin pohtia tarkkaan sen tarpeellisuutta, on otettava huomioon ajomatkan pituus, puutavaran määrä, sääolosuhteet, ja ylimääräisen ajan käytettävyys. Esimerkiksi alle 8 hevosen ajoa varten ei kannata erikseen rakentaa jäädytettyä varsitietä. Höyläämistä taas ei

kannata suorittaa ollenkaan, jos ajomiesten reen jalakset eivät uurteisiin passaa, eli poikkeavat 61cm “normaalista” leveydestä. Korkealuokkaisten varsiteiden valmistelut aloitetaan jo kesällä, jolloin ura raivataan täysin puhtaaksi esteistä, eli kaadetaan puut ja irroitetaan kannot, hakataan pensaat ja poistetaan kivet. Suurempien kantojen ja kivien poistossa on nopeinta käyttää räjähdysaineita (Metsäteho 1948). Kantopommien käyttö yleistyi kuitenkin vasta 1900 –luvulla, käytettiin myös yleisesti tietyömailla, pelloilla ja armeijan toimesta linnoitustöissä. http://www.metsateho.fi/wp-content/uploads/Opas_hevosvarsiteiden_rakennus_–ja_–hoito_–1948.pdf

Työvälineistä.

Kirves on ollut tärkein työväline metsäkansan kädenjatkona vuosisatojen ajan. Kirvestä on käytetty kivikaudelta lähtien, tosin terän materiaalit ovat vaihtuneet ensin kiviaineksista vaskiin ja pronssiin, joiden jälkeen viimein rautaan ja teräkseen. Vasta rautakirveissä kirveen silmä asetettiin varren suuntaisesti, eli muoto joka on säilynyt tähän päivään yleisenä, mutta toisaalta ihan uusissa muovivartisissa terä on yhtenäinen ja silmä on varressa.

Kirveen varsi veistettiin koivun tyvipuusta, joka veistettiin muotoon. Muodossa oli tärkeää oikea kaarevuus ja päässä oleva ponsi joka estää luiskahtamisen kädestä, jonka lisäksi vartta on hyvä karhentaa lujan otteen saamiseksi. Oikea muoto varressa taas takaa sopivan työskentelyotteen ja luonnolliset liikeradat. Kirveitä on monenlaisia eri töihin, kuten kiilateräinen halkaisukirves, leveäteräinen piilukirves, ohutteräinen veistokirves. Kaikissa kirveissä ei ollut välttämättä hamaraa, mutta metsätöissä sitä tarvittiin vaajojen lyömiseen.

Karjalassa tukaton kirves tunnettiin nimellä *pääkkö*, hamarakirvestä kutsuttiin *kuiliksi*.

Justeeri. Kustavin museon kokoelma. Kustavin museo.

Paulaharju, S. tukkien sahaus, Karsikko. 1913. Samuli Paulaharjun kokoelma. Museovirasto.

Sahat yleistyvät vasta 1800 –luvulla, *justeeri*, eli “*justersåg*” ensimmäisenä. Justeeri oli nopea kaatoväline, ja sillä saatiin aikaan lyhyt kanto, joka puolestaan säästi tärkeää puuainesta myös katkottaessa tukkeja. Justeeri tarvitsi kuitenkin kaksi miestä entisen kirveskaadon sijaan.

Mies Sahaa Puuta Pokasahalla. Historian kuvakokoelma. Museovirasto.

Pokasaha, eli “nälkäviulu” yleistyi hieman justeeria myöhemmin. Pokasaha oli helppo taittaa kasaan ja kuljettaa vaikkapa repussa, sillä terä oli irroitettava. Terä jännitettiin kahden päätypuun väliin kireäksi jänteen avulla, joka kiristettiin puukapulalla paikoilleen. Pokasaha oli tärkeä erityisesti puutavaran katkaisussa, sillä se oli kevyempi kuin justeeri ja tarvitsi vain

yhden miehen. Kaatotyössä pokasahan haittana oli vastaantuleva välipuu, jolloin saha ei uponnut riittävän syvään kaadettaessa kovin paksua puuta, joten tukkimetsän kaatotyöhön se ei soveltunut justeerin tavoin. Justeerit ja pokasahat olivat kuitenkin aktiivisessa käytössä aina moottorisahan yleistymiseen asti, ja kirves sai jatkaa karsimistöitä vielä pitkälle sen jälkeenkin.

Esityksessä mukana ollut pokasaha ja pieni veistokirveen varsi. Huomaa yksityiskohdat. Kuva tekijän ottama.

Vänkärillä tarkoitetaan vipuvartta, jolla suuria puita saadaan pyöritettyä tai käännettyä. Vänkäri on myös kätevä työkalu puun kaatuessa konkeroon.

Hirsirakentaminen.

Vaikka rakennukset veistettiin puusta, kaikki eivät silti olleet ensiluokkaisia rakentajia, eivätkä rakennukset aina olleet erityisen mukavia tai lämpimiä asua.

Esimerkiksi Haukka-Kustaa Padasjoella asui torpassa, jossa ovena oli vain muutama lauta, katto oli osittain sisäänpainunut. Rakennus toimi myös riihenä, saunana, sekä omettana (Padasjoen historia, 602).

Kirveellä veistetyt tukit, aina ei kuorittujakaan, varausta ei tehty.

Koirankaulaa veistettiin joskus ylähirteen, kätevämpää niin, kun voi paikallaan veistää.

Kysymys yleisölle, miksi ei kuitenkaan ole pidemmällä tähtäimellä hyvä asia?

Aiemmin ensimmäinen varvi tehtiin nokkamäärällä. Katsottiin “nokkaa pitkin” silmäillen, jotta tuleeko suoraa. Vaaramaisemissa voitiin verrata johonkin kaukana olevaan maamerkkiin, kuten metsänrantaan. Tai suoraksi veistetylle lankulle kaadetaan vettä ja

seurataan valumaa. Myöhemmin saatiin suoraa luotilangalla, kunnes elohopeavatupassit yleistyy, “iskumentit” (Paulaharju s.246).

Kehikot kasattiin joskus kolmessakin eri osassa. Painuu kaksi tuumia metriä kohti. Ei siis kattotuoleja kiinni ylähirteen. Siltaparru ainoastaan puolihirteen.

Opastuksia varten veistetty pieni malli koirankaulanurkasta. Mallin voi purkaa ja koota uudestaan. Huomaa yksityiskohdat. Kuva tekijän ottama.

Museoissa näkee yleensä mestarillisia veistojälkiä. Luulen, että kyse on varakkaampien talojen rakennuksista, säilyneet paremmin ja vara palkata mestari tekemään. Muutenkin museoihin päätyy aina parhaimmat ja ehjimmät kapistukset

Sucksdorff, V. J. & Blomstedt, Y. *rakennusten hirsisalvosnurkkia*. 1894. Suomalais-ugrilainen kuvakokoelma. Museovirasto.

Pietinen, O. *muoniolainen isäntä hirsä salvamassa*. 1938. Pietisen kokoelma. Museovirasto.

Hirsivara. Turun museokeskuksen esinekokoelma.

esityksen lopussa Kirosynti-yhtyeen lyriikkaa toistaiseksi julkaisemattomasta teoksesta. Huomaa metsätöiden sanasto!

*Nälkäviulu laulaa sitkeästi
Muista ettei miehet itke
Elettyä aikaa, nyt puree tukkisakset
Manaat konkeloihin perkeleet
Kun kahlaat hangessa Keiteleen
Kivikkoon tarttuu pankkoreen jalakset*

*Me vuodet tykkiä ruokittiin
Monta liinaa sidottiin luokkiin kii
Viimeinen savotta monen tukkinihdin
Takoi PK arvet olkaan nuoreen
Samanlaiset männyn kuoreen
Jättää rautahampaat ropsipihdin*

*Raastaa mieltä jatkuva rahanlaina
Edes hetki vapautta lauantaina
Kun korpiroju kaatuu koivupahkaan
Ne joil on huono viinapää,
Lyö puukot hirteen ylimpään
Syväriltä jäi jo nokko reikiä nahkaan*

*Kuorman ylitse köydet kurot sä kii
Ja sidot ryssänvorokkiin
Muistat kotona nälkäänsä itkevää lasta
Taas yöllä saksalaiset piirittää
Ja puna-armeija vyöryttää
Parkkauspukit on kuin ratsut Espanjasta*

Lähteet.

Alanen, A. J. (1949). *Etelä –Pohjanmaan historia: 4, 2. Etelä –Pohjanmaan talouselämä 1721 –1809.*

Björn, I (2000) *KAIKKI IRTI METSÄSTÄ Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000.* Helsinki, Hakapaino OY.

Kaukomieli : Wiipurilaisen osakunnan albumi = Wiborgska afdelningens album, 01.01.1912, nro 5, s. 187. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/1106321?page=187>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Kirkinen, H., Hakamäki, T. & Linkola, M. (1984). *Sukupolvien perintö: 1, Talonpoikauskulttuurin juuret.* Hki: Kirjayhtymä.

Leikola, M. (2005). *Vaella metsissä elääksesi.* [Helsinki]: Metsäkustannus.

Metsänystävä : Suomen metsäyhdistyksen julkaisema kansantajuinen aikakauskirja, 01.09.1895, nro 9, s. 17. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/921711?page=17>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Paasilinna, A., Sallinen, R., Nätti, J. V. & Moilanen, J. (2003). *Sadan vuoden savotta.* Helsinki: WSOY.

Pakkanen, E. & Leikola, M. (2010). *Suomen metsien käytön historiaa: Ensimmäinen nide, Metsää, puuta ja kovaa työtä : puukauppaa, puunkorjuuta sekä metsässä toimijoita.* [Helsinki]: Metsäkustannus.

Paulaharju, S. & Laaksonen, P. (2003). *Karjalaista rakennustaitoa: Kuvaus Pohjois – ja Itä –Karjalan rakennuksista.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pohjanmaan rykmentti & Luukko, A. (1945). *Etelä –Pohjanmaan historia: 3, Nuijasodasta isoonvihaan.* Vaasa: Etelä –Pohjanmaan historiatoimikunta.

Pulkkila, U. (1984). *Padasjoen historia* (2. muuttam. p.). [Padasjoki]: Padasjoen kunta.

Rajamäki, M (2012) *Kimpiastioiden vauriomekanismien tunnistaminen ja hallinta osana säilyttävää konservointia*. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu.

Rytkönen, A. (1931). *Savupirttien kansaa*. Porvoo: WSOY.

Rytkönen, A. (1946). *Kansan syvistä riveistä*. Porvoo: WSOY.

Turpeinen, O. (2010). *Mustan kullan maa: Tervan historia*. Somero: Amanita.

Virrankoski, P. (1994) *KÄSITÖISTÄ LEIVÄN LISÄÄ Suomen ansiokotiteollisuus 1865 –1944*. Vammala: Vammalan kirjapaino OY.

Vuorela T. (1975) *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo.

6. LOPUKSI

Kulttuuriperinnön interpretaatio kaikkine merkillisyyksineen on mielenkiintoinen ja kulttuurintutkijaa helposti kutkutteleva aihepiiri. Interpretaation ja kulttuuriperinnöstä ammennettävien asiakaspainotteisten elämystuotteiden anatomian tutkimukselle on yhä kasvavissa määrin tarvetta Suomessa, sillä interpretaatio ei ainakaan toistaiseksi ole terminä yleistynyt kotimaassamme. Interpretaatiosta ei ole juurikaan kirjoitettu suomeksi, vaikkakin museologiassa ja sen sisartieteissä opastamisen pedagogiikkaa on tutkittu paljon (Ks. Esim. Pedaali Ry 2020). Kuten lähdeluettelostani voi huomata, olen kuitenkin suurimmilta osin nojannut ulkomaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Interpretaation tutkimus vaikuttaa kuitenkin olevan usein ministeriöiden ja museoiden tuottamaa, joten itselleni aloittavana ammattilaisena tilanne on lupaava, kun julkinen sektori subventoi erityisosaamiseni aihepiiriä varsinkin Euroopan Unionissa.

Käsikirjoituksia tehdessäni huomasin lukevani kansatieteellistä kirjallisuutta tietyllä silmällä, jolloin punnitsin eri asioiden kiinnostavuutta ja arvotin eri tietoja sen mukaan, kuinka hyvin ne tulevat toimimaan osana esitystä. Lukutapa on erilainen, koska en siinä varsinaisesti pyri tyydyttämään omaa tiedonjanoani, vaan joudun vastaamaan kysymykseen: “Mitä aion kertoa tästä eteenpäin?” Valintoja jouduin tekemään myös luonnollisesti sen perusteella, kuinka paljon tietoa yhteen esitykseen mahtuu ajan ollessa rajoittava tekijä. Työn aikana aiheen rajaaminen osoittautui usein hankalaksi, sillä oma uteliaisuuteni sai minut monesti kulkemaan sivupolkuja. On tietysti hyvä hakea eri asioille syitä ja seuraamuksia, mutta ammattitaitoon kuuluu myös kyky tunnistaa, milloin on eksynyt liian kauaksi alkuperäisestä aiheesta. Toisaalta taas oppaan oma intohimo aihetta kohtaan välittyy kuuntelijalle luoden samalla tunnetta asiantuntijuudesta.

Varsinaisen tuotetestaukseni, jossa kerroin metsätalouden historiasta, pidin historian ja etnologian laitoksen luentosalissa, mutta parhaaseen lopputulokseen päätyäkseen opastus täytyisi tehdä oikeassa ympäristössä täydemmän multisensorisen kokemuksen saavuttamiseksi. Esiintyessäni pidin käsikirjoituksen lisäksi pienelle lapulle kirjoittamaani muistilistaa, joka on yleensä nopeampi käytössä. Käsikirjoitusta ei siis voi käyttää ns “sanasta sanaan” -tyylillä, vaan tärkeintä on tuntea sen sisältö mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Todellisen rytmityksen kuitenkin olen löytänyt kuvien tai esineiden järjestyksen mukaisesti.

Ehkäpä omat aivoni toimivat vikkelimmin visuaalisten vihjeiden mukaan, mutta itselleni kuvien käyttäminen osana opastusta on helpoin ja järjestelmällisin tapa asiassa etenemiseen sopivassa tahdissa. Hyvin suunnitellussa museoympäristössä tietysti on jo oma järjestetty kulkureittinsä, mutta toisaalta museoidussa pihapiirissä kävijä saa itse päättää järjestyksen, missä kohteensa kiertää. Itse pyrin ensisijaisesti käyttämään käsikirjoitukseni tarjoamaa järjestystä asioiden käsittelyyn, mutta siitä poikkeaminen on vain luonnollista, ja oppaan ammattitaito ilmeneekin kyvyssä toteuttaa opastus aikataulujen tai ryhmien muuttujista huolimatta.

Valokuvat ovat osoittautuneet ehkä tärkeimmäksi osaksi työtäni, sillä niiden avulla asiat selkiytyvät nopeasti. Esineiden ja rakenteiden kuvailu ilman visuaalista materiaalia on vähintäänkin haastavaa, eikä siitä ole merkittävää hyötyä ymmärryksen luomisessa, ellei kuuntelijalla ole ennestään käsitystä tai mielikuvaa aiheesta. Vanhoista työtavoista ja kulttuurista on olemassa myös jonkin verran videokuvaa, mutta olen päättänyt jättää ne käsikirjoituksistani pois teknisten syiden takia. Ensinnäkin videoiden näyttäminen on vaikeaa kierroksen aikana, ja joskus videoiden kesto voi olla hyvinkin pitkä.

Käsikirjoitusten tekoprosessia ajatellen alustava tieteellisen kirjallisuuden hahmottaminen on tuiki tärkeää. Interpretaation teoria muovasikin ajatteluani paljon, sillä se antoi termistön ja koodiston asioille, joita olin jo aiemmin käsitellyt. Tässä mielessä interpretaatiolla on paljon annettavaa, sillä sen avulla voidaan varmistaa kokonaisuuksien eheys, verrattuna siihen, että asioita ja opastusta tehdään ns. "fiilispohjalla." Myös eettiset pohdinnat ovat olleet itselleni mielenkiintoisia, vaikka käsikirjoitukseni eivät käsittelekään kovin arkoja tai kiistanalaisia asioita. Erityisesti etiikan puolesta ajatuksia aiheutti opastamisen tarkoitushakuisuus, sillä uusien näkökulmien luominen on yksi interpretaation tarkoituksista, mutta sitä ei pitäisi tehdä kokonaisuuden kustannuksella. Liika pohdinta voi myös vaikeuttaa prosessia eikä opastamista tarvitse aina ottaa liian vakavasti, kunhan sen tekee riittävällä ja asiaan kuuluvalla arvokkuudella.

Mielessäni on jo pitkään pyörinyt kansatieteellisen performanssin järjestäminen, mikä sijoittuisi menetelmiensä puolesta jonnekin teatterin ja opastustoiminnan välille. Kävijä

astuisi sisään tupaan, jossa koulutetuista henkilöistä koostuva “talon väki” viettää talvi-iltaansa askareidensa parissa. Hahmot seuraisivat löyhää käsikirjoitusta, mutta vastaisivat tarvittaessa kysymyksiin, ja reagoisivat vieraiden läsnäoloon. Näin kävijällä olisi mahdollisuus astua hetkeksi menneisyyteen tarkkailijaksi, eläytymään tunnelmaan ja teatterista poiketen mitään varsinaista draaman kaarta ei tarvitse ollakaan. Kokemuksessa painottuu talvi-illan tyyneys, rauhallisuus ja ajattomuus. Tavoitteena olisi poistaa kokemuksen erikoisuutta ja mystifikointia. Tarkoitan tällä sitä, ettei meidän tarvitsisi kokea suurta etäisyyttä museoituun ympäristöön henkisesti tai ajallisesti. Samantapaista tehdään esimerkiksi Turussa Kuralan Kylämässä (Kuralan Kylämäki 2020).

Jos elonpäiviä riittää, niin aikeenani on salvoa hirrestä täysin oma kulttuurikeskukseni, joka tarjoaa “koskettavia kokemuksia.” Jos jotakin särkyä, niin valmistetaan tilalle uusi. Omassa keskuksessani voisin luoda kävijälle täysin uusia elämyksiä, jotka ovat täysvaltaisia, eivätkä rajoitu aistien osalta.

Etnologina tietysti ymmärrän tarpeen konservoida ja säilyttää esineistöä ja rakennuksia koskemattomina, mutta ehkäpä tulevaisuudessa olisi mahdollista järjestää enemmän tilaisuuksia kokeilla työkaluja ja esineitä käytännössä. Työlläni interpretaation parissa tahdon lähentää ihmisiä kulttuuriperinnön kanssa, jolloin jokainen voisi hirsitupaan astuessaan kokea “tulleensa kotiin.” Opettaessani työmenetelmiä yksityiskohtaisesti voin lisätä ymmärrystä siitä, minkä kaltainen vaikkapa savupirtin sisältö pohjimmiltaan on. Esineet ja huonekalut ovat niiden ihmisten tuottamia, jotka maallisen vaelluksensa näissä nurkissa asuivat.

En tietenkään halua väheksyä oman ammattikuntani tarpeellisuutta, mutta on toisaalta harmillista, että niin monet ympäristöt kaipaavat opasta. Kansakuntamme on muuttunut todella nopeasti, sillä nykyihminen ei aina tunne oloaan kotoisaksi sadan vuoden takaisia asuintiloja tai arkisia esineitä, vaan paikalle tarvitaan opas, joka on koulutautunut esittelemään tilat kuin vieraalle.

Mielenkiintoista on ajatella, kuinka Suomessa ääniärsykkeiden vähäisyys, eli hiljaisuus, on tärkeä osa kulttuuriperintöä. Kansainvälisessä markkinoinnissa Suomen (erityisesti Lapin) hiljaisuus onkin tuotteistettu (kts esim. Veijola 2015). Suomi on historiallisesti ollut harvaan asuttu, metsäinen ja suurimman osan vuodesta talven hallitsema pimeä maa, joten hiljaisuus on ollut väistämättä osa esivanhempiemme kokemusmaailmaa. Ollessaan hiljaa suomalainen

siis ylläpitää kulttuuriperintöään. Paikoillaan oleminen luonnossa, ns. “passiviteetti” on mielenkiintoinen uusi suuntaus matkailussa (ks. esim. Katajisto 2017). Olisi hienoa kehittää tuote, missä kulttuuriperintöä voisi myös kokea passiviteettina. Haaveilen mahdollisuudesta saada ihmiset näkemään esimerkiksi kotiseutumuseonsa hiljentymisen, rauhallisuuden ja meditaation paikkana, jossa voi unohtaa itsensä menneeseen aikaan.

Kaiken tämän jälkeen, minulla on ollut sangen hauskaa toteuttaa tutkielmani monimuotoisena. Koen, että tekemästäni työstä on ollut minulle paljon hyötyä ammatillisesti, sillä kirjoittamani käsikirjoitukset ovat myös täysin valmiita todelliseen käyttöön elinkeinoelämässä. Olen myös saanut käyttää ja kehittää omaa ammattitaitoani tutkimalla lähdekirjallisuutta, ja olen tätä kautta myös “löytänyt itseni” oppaana, ja pystyn tekemään kulttuuriperinnöstä persoonallisia tuotteita, joiden viihdyttävyyden ja asiapitoisuus ovat oman työni tulosta. Interpretaation ja kulttuuriperinnön kirjallisuuden ja tutkimisen etsiminen avasi myös hienosti väyliä oman ammattisivistykseni syventämiseen. Teoreettisen kirjallisuuden esimerkkitapaukset ja teoriaa soveltavat hankkeet antoivat itselleni lisää ideoita ja on ollut ilo nähdä, kuinka paljon ympäri maailmaa käytetään kekseliäisyyttä kulttuuriperinnön esiin tuomiseen.

Mielestäni on tärkeää myös panostaa dramatisointiin, joka aiheuttaa helposti tuntemuksia kuulijassa. Siksi pyrin muodostamaan interpretaation avulla performansseja, joissa poikkean edukseni tavanomaisista museo-oppaista. Olen työni aikana harjoitellut äänenkäyttöä laulutuntien ja harjoitusten avulla, sillä vakuuttava ja ammattitaitoinen esiintyminen vaatii myös kykyjä akateemisen osaamisen ulkopuolelta. Näin kehitän itseäni myös esiintyjänä. Maisterintutkielmani on ollut minulle hyödyksi, ja toimii loistavana pohjana tulevalle uralleni kulttuuriperinnön parissa. Lähdeaineiston selaaminen on myös herättänyt minussa valtavasti uusia ajatuksia ja ideoita, joiden mahdollista toteuttamisesta aion ottaa selvää. Mielestäni olen tämän tutkimustyöni jälkeen valmis astumaan työelämään.

7. LÄHTEET

Anttonen, P. (2009). Kulttuurin, perinteen ja perinnön kysymyksiä. *Elore*, 16(1).
<https://doi.org/10.30666/elore.78777>

Arnold –De Simone, S. (2013). *Mediating Memory in the Museum: Trauma, Empathy, Nostalgia*.
Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Art Beyond Sight, <http://www.artbeyondsight.org> Viitattu 12.9.2020

Ashworth G.J. & Graham B. (toim.) (2005). *Senses of Place: Senses of Time (Heritage, Culture and Identity)*. Routledge; 1st Edition.

Baccaglini, A. (2018) Multi –Sensory Museum Experiences: Balancing Objects’ Preservation and Visitors’ Learning. *Seton Hall University Dissertations and Theses (ETDs)*. 2572.a

Bacci, F., Pavani, F. (2014) “First Hand” Not “First Eye” Knowledge: Bodily Experience in Museums. *Levent, N., Pascual –Leone, A. (eds) The Multisensory Museum: Cross –Disciplinary Perspectives on Touch, Sound, Smell, Memory, and Space, Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers*

Baillon S. & Van Diepen E. & Prettyman R. (2002) Multisensory therapy in psychiatric care. *Advances in Psychiatric Treatment* 8(6):444 –450. DOI: 10.1192/apt.8.6.444

Bazin, M. & Truc, G. (2019). Guardians of memory: Mobilizations and conflicts of appropriation surrounding post –terrorist attack memorials in Madrid, London, and Paris. *Ethnologie française*, no 173(1), 63 –75. <https://www.cairn.info/journal-ethnologie-francaise-2019-1-page-63.htm>.

Björn I. (1999) *Kaikki irti metsästä : metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000*. Suomen Historiallinen Seura. Haettu osoitteesta:
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000097>

Brunow S. (2015) *The artistry of accessibility: creating theatre with and for students on the autism spectrum*. Shenandoah University 2015. Haettu osoitteesta:
http://etd.fcla.edu/CF/CFE0006027/Brunow_Sara_881061_MFA.pdf

Canepa E., Scelsi V., Fassio A., Avanzino L., Lagravinese G., Chiorri C. (2019) Atmospheres: Feeling Architecture by Emotions. *Ambiances* DOI: <https://doi.org/10.4000/ambiances.2907>

Carter J. (toim.) (2001) *A Sense of Place: An interpretive planning handbook*. Tourism and Environment Initiative Bridge House, Bridge Street. Haettu osoitteesta https://portal.uni-freiburg.de/interpreteurope/service/publications/recommended_publications/carter_sense_of_place.pdf

Centre for Sensory Studies. <http://centreforsensorystudies.org/> Viitattu 12.9.2020

Craciun A.M., Dumbraveanu D., Tudoricu A., (2016) Principles of interpretation, tourism and heritage interpretation – The experience of Romanian museums. *Human Geographies* 10(1):51–63. DOI: [10.5719/hgeo.2016.101.4](https://doi.org/10.5719/hgeo.2016.101.4)

Cronon W., Storytelling, *The American Historical Review*, Volume 118, Issue 1, February 2013, Pages 1–19, <https://doi.org/10.1093/ahr/118.1.1>

Dahlstrom M.F. (2014) Using narratives and storytelling to communicate science with nonexpert audiences. *Proceedings of the National Academy of Sciences* Sep 2014, 111 DOI: 10.1073/pnas.1320645111

Dunbar, R. (2014) How conversations around campfires came to be. *Proceedings of the National Academy of Sciences* Sep 2014, 111 (39) DOI: 10.1073/pnas.1416382111

Emerson R.W. (1909) *Ihmiskunnan edustajia* (suomentanut Volter Kilpi). Helsinki; Kustannusosakeyhtiö Otava.

Esen, S.Y (2007) *INTERPRETATION OF CULTURAL HERITAGE SITES THE CASE: BOSTON NATIONAL HISTORICAL PARK IN THE U.S.A.* MIDDLE EAST TECHNICAL UNIVERSITY. Haettu osoitteesta: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.633.5304&rep=rep1&type=pdf>

EU:n komissio. https://ec.europa.eu/education/resources_and_tools/funding_opportunities/altiero_spinelli_prize_for_outreach_call_for_applications_2018_en Viitattu 12.9.2020

EU:n Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous – ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle (2007). [KOM\(2007\) 242](#). Haettu osoitteesta: http://publications.europa.eu/resource/cellar/337d1fae-13c8-4919-9739-0ae31f5c6e1f.0009.02/DOC_2

Ferreira, T.C (2017) THE ADAPTIVE REUSE OF MONASTIC STRUCTURES. PORTUGUESE EXAMPLES AND DIDACTIC EXPERIENCES. Teoksessa: *Conservation-adaptation Keeping alive the spirit of the place, adaptive reuse of heritage with symbolic value*. Toim. D.Fiorani & L.Kealy & S.F Musso. European Association for Architectural Education 2017.

Fetsch, C., DeAngelis, G., Angelaki D., (2013) Bridging the gap between theories of sensory cue integration and the physiology of multisensory neurons. *Nature Reviews Neuroscience* 14(6):429–442. DOI: [10.1038/nrn3503](https://doi.org/10.1038/nrn3503)

Forist, B. (2018) *Effectiveness of informal two-way interpretation in national parks*. DOI: [10.13140/RG.2.2.20184.34563](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.20184.34563)

Gilson J.F., (2015) *An Exploration into Inspiration in Heritage Interpretation through Virtual World Cafe*. Royal Roads University Victoria, British Columbia, Kanada. Haettu osoitteesta: https://viurrspace.ca/bitstream/handle/10170/810/gilson_jacqueline.pdf?sequence=1

Goodrich, J.L. & Bixler, R.D. (2012) Getting campers to interpretive programs: Understanding constraints to participation. *Journal of Interpretation Research, Volume 17, Number 1*.

Grahn, M. (2014) *Perheyhtiö ja paikallisuus. A. Ahlström Osakeyhtiön historian perintö Noormarkussa*. Turun Yliopisto. Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5601-2>

Grove J.W (1985) Rationality at Risk: Science against Pseudoscience. *Minerva*, Vol. 23, No. 2 (June 1985), pp. 216–240. DOI: [10.2307/41820616](https://doi.org/10.2307/41820616)

Guinness World Records (8.9.2020) Our History. Haettu osoitteesta: <https://www.guinnessworldrecords.com/about-us/our-history/>

Guttentag, D., (2015) Airbnb: disruptive innovation and the rise of an informal tourism accommodation sector, *Current Issues in Tourism*, 18:12, 1192–1217, DOI: [10.1080/13683500.2013.827159](https://doi.org/10.1080/13683500.2013.827159)

Haavio M. (1985). *Viimeiset runonlaulajat*. Kolmas painos. Wsoy. Porvoo 1985.

Harrison, R. (2012). *Heritage: Critical approaches*. London: Routledge.

Hasson, U., Ghazanfar, A. A., Galantucci, B., Garrod, S., & Keysers, C. (2012). Brain –to –brain coupling: a mechanism for creating and sharing a social world. *Trends in cognitive sciences*, 16(2), 114–121. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2011.12.007>

Haverkamp, M. (2013) *Synesthetic design : handbook for a multisensory approach*. Basel: Birkhäuser.

Heikkilä, T. & Niiniluoto, I. (2016) *Humanistisen tutkimuksen arvo – kuusi murrettavaa myyttiä ja neljä uutta avainta*. Helsinki 2016.

Heinonen, A., & Raevaara, T. (2012). Yliopistojen kolmas tehtävä jää vaille toteutusta ja tukea. *Tieteessä Tapahtuu*, 30(5). Haettu osoitteesta <https://journal.fi/tt/article/view/6875>.

Herz R. S. (2016). The Role of Odor –Evoked Memory in Psychological and Physiological Health. *Brain sciences*, 6(3), 22. <https://doi.org/10.3390/brainsci6030022>

Hodgkinson, S. (2013). The concentration camp as a site of ‘dark tourism’. *Témoigner. Entre histoire et mémoire*, 116 DOI:10.4000/TEMOIGNER.272

Huotilainen M. & Raitanen M. & Groth C. & Seitamaa –Hakkarainen P. (2018) Why our brains love arts and crafts. *Handling Mind: Embodiment, Creativity and Design*. <https://doi.org/10.7577/formakademisk.1908>

Interpret Europe. <http://www.interpret-europe.net/feet/home/> Viitattu 12.9.2020

Interpret Europe (2015) *Proceedings of the Interpret Europe Conferences in Primošten and Kraków*. Toim. Patrick Lehnes and Stuart Frost.

Interpret Europe (2017) *Spring Event 2017 – Proceedings*. Witzenhausen: Interpret Europe.

Jackson, A. T., (2012) *Speaking for the Enslaved: Heritage Interpretation at Antebellum Plantation Sites*. Left Coast Press Inc.

https://www.jyu.fi/hytk/fi/opiskelu/opiskelu/maisterintutkielma/erityyppisia_maisterintutkielmia

Viitattu 9.9.2020

Kajander, K. (1903) *NÄLKÄMAILTA: Kuvia ja havaintoja Koillis –Suomesta nälkävuodelta 1902*. Helsinki.

Karhunen, E (2014) *Porin Kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö*. Turun yliopisto. Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5698-2>

Karkulehto, S., & Venäläinen, J. (2016). Kulttuurin arvo elämystalouden aikana. In S.

Karkulehto, T. Lähdesmäki, & J. Venäläinen (Eds.), *Elämykset kulttuurina ja kulttuuri elämyksinä : kulttuurintutkimuksen näkökulmia elämystalouteen* (pp. 15 –34). Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 120. Jyväskylä, Finland: Jyväskylän yliopisto. Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7116-8>

Katajisto, J. (2017). Hiljaisesta suoekosysteemistä elinvoimaa matkailuun. *Matkailututkimus*, 13(1–2), 71–74. Haettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/67855>

Katz, Y. (2013) Against storytelling of scientific results. *Nat Methods* 10, 1045. <https://doi.org/10.1038/nmeth.2699>

Keltner, D., & Haidt, J. (2003). Approaching awe, a moral, spiritual, and aesthetic emotion. *Cognition and Emotion*, 17(2), 297–314. <https://doi.org/10.1080/02699930302297>

Kidd, J. & Sayner, J. (2019) Intersections of silence and empathy in heritage practice, *International Journal of Heritage Studies*, 25:1, 1–4, DOI: [10.1080/13527258.2018.1475414](https://doi.org/10.1080/13527258.2018.1475414)

Knapp, D., & Forist, B. (2015). A new commitment to the visitor. *Legacy: The*

Kohl, J. (2014) The International Heritage Interpretation Conference 2013: Bringing the World's Interpreters Together. Sigtuna, Sweden. *Journal of Community Archaeology & Heritage* 1(1):100–102. DOI: [10.1179/2051819613Z.0000000004](https://doi.org/10.1179/2051819613Z.0000000004)

Koskinen-Koivisto, E. (2010). Saatteeksi: Aistien tietoa maailmasta . *Elore*, 17(1). <https://doi.org/10.30666/elore.78846>

Kulttuurimatkailun kehittämisstrategia kansainvälisille markkinoille 2009 –2013, Matkailun edistämiskeskus (2009)

Kulttuuriperintöbarometri 2017, Museovirasto ja ympäristöministeriö. CC BY 4.0

Kuralan Kylämäki (2020) <https://www.turku.fi/kuralan-kylamaki/tervetuloa-museoon>. Viitattu 2.11.2020.

Lai, M.K. (2015) *Universal scent blackbox: engaging visitors communication through creating olfactory experience at art museum*. Proceedings of the 33rd Annual International Conference on the Design of Communication, Limerick, Ireland, ACM (2015), pp. 1 –6

Lavent, N. & McRaney, D.L. (2014) Touch and Narrative in Art and History *Museums*. Teoksessa Levent, N. & Pascual –Leone, A. (toim.), *Multisensory museum: cross –disciplinary perspectives on touch, sound, smell, memory and space*. (s.61 –85) Rowman & Littlefield.

Levent, N. & Pascual –Leone, A., (2014) *Multisensory museum: cross –disciplinary perspectives on touch, sound, smell, memory and space*. Rowman & Littlefield.

Lowenthal, D., (1996) *Possessed by the Past: The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Free Press 1996.

Magazine of the National Association for Interpretation, 26(3), 34 –37.

Malkki, L.H (1996) Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism, and Dehistoricization. *Cultural Anthropology* , Aug., 1996, Vol. 11, No. 3 (Aug., 1996), pp. 377 –404.

Matsunaga M, Isowa T, Yamakawa K, (2011) Psychological and physiological responses to odor –evoked autobiographic memory. *Neuro Endocrinol Lett*. 2011;32(6):774 –780.

McPhetres, J., (2019) Oh, the things you don't know: awe promotes awareness of knowledge gaps and science interest, *Cognition and Emotion*, 33:8, 1599 –1615, DOI: [10.1080/02699931.2019.1585331](https://doi.org/10.1080/02699931.2019.1585331)

Meriluoto, T., (2018) *Making experts –by –experience : governmental ethnography of participatory initiatives in Finnish social welfare organisations*. Jyväskylän yliopisto. Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7603-3>

Miles, W., (2002) Auschwitz: Museum Interpretation and Darker Tourism. *Annals of Tourism Research* 29(4):1175–1178. DOI: [10.1016/S0160-7383\(02\)00054-3](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00054-3)

Museum Australia (2007) *SHARING OUR STORIES; Guidelines for Heritage Interpretation*. The National Trust of Australia (WA) and Museums Australia (WA). Haettu osoitteesta: <https://www.nationaltrust.org.au/wp-content/uploads/2015/11/20110208SharingourStories.pdf>

Nivala, A. & Mähkä, R. (2015) *Johdanto: Lähde, menetelmä, tulkinta*. Teoksessa TULKINNAN POLKUJA Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä, toim. Nivala & Mähkä. Turun yliopisto, Turku.

Paloniemi, P., Jutila, S., & Hakkarainen, M. (2018). Paikallisten tarinoista ideoita matkailun kehittämiseen. *Matkailututkimus*, 14(2), 62–65. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/77391>

Papathanasiou –Zuhrt D., Thomaidis N., Di Russo A., Vasile V. (2019) Multi –sensory Experiences at Heritage Places: SCRIPTORAMA, The Black Sea Open Street Museum. In: Vasile V. (eds) *Caring and Sharing: The Cultural Heritage Environment as an Agent for Change*. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-89468-3_2

Papathanasiou –Zuhrt D. & Weiss –Ibáñez D.F (2014) *Selection and peer –review under responsibility of the Emerging Markets Queries in Finance and Business local organization*. Doi: 10.1016/S2212-5671(14)00509-7

Past Pleasures. www.pastpleasures.co.uk Viitattu 12.9.2020.

Pedaali Ry. www.pedaali.fi Viitattu 2.11.2020.

Petrisalo, K., (2001) *Menneisyys matkakohteena — kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Poria, Y., Biran, A., & Reichel, A. (2009). Visitors' Preferences for Interpretation at Heritage Sites. *Journal of Travel Research*, 48(1), 92–105. doi:10.1177/0047287508328657

Poria, Y. (2007). "Establishing Cooperation between Israel and Poland to Save Auschwitz Concentration Camp: Globalising the Responsibility for the Massacre." *International Journal of Tourism Policy*, 1 (1): 45–57.

Prakash, A., (2015) *Mining Interesting Trivia for Entities from Wikipedia*. Department of Computer Science and Engineering, IIT Roorkee. Haettu osoitteesta: <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1510/1510.03025.pdf>

RaakaIdea OY. (2012). *Matkailuteos – Kulttuurimatkailutuotteen luomisen tuska*. Viitattu 9.9.2019. <https://www.businessfinland.fi/globalassets/finnishcustomers/02-build-your-network/visit-finland/julkaisut/cf-matkailuteos-2012.pdf>

Rains, J. Kelly, C. & Durham, R. (2008) The evolution of the importance of multi-sensory teaching techniques in elementary mathematics: theory and practice. *Journal of Theory and Practice in Education*. http://eku.comu.edu.tr/index/4/2/jrrains_cakelly_rldurham.pdf

Roberts, C. & Stone, P.R. (2014) "Dark Tourism and Dark Heritage: Emergent Themes, Issues and Consequences" in Convery, I., Corsane, G. & Davis, P. (Eds) "Displaced Heritage: Dealing with Disaster and Suffering", Boydell & Brewer, 2014.

Ropo, E. & Huttunen, M. (toim.) (2013) *Puheenvuoroja narratiivisuudesta opetuksessa ja oppimisessa*. Tampere University press. Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9166-5>

Rose, J. (2016). *Interpreting difficult history at museums and historic sites*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.

Sahlins M. (1972) *Stone Age Economics*. Aldine· Atherton, Inc. Chicago, Illinois. <https://libcom.org/files/Sahlins%20-%20Stone%20Age%20Economics.pdf>

Santos P.M. (2019) Tourism and the critical cosmopolitanism imagination: 'The Worst Tours' in a European World Heritage city, *International Journal of Heritage Studies*, 25:9, 943–957, DOI: [10.1080/13527258.2017.1413676](https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1413676)

Sarmela M. (2007) *Suomen perinneatlas* (3.painos) Helsinki.

Seyfi, S.C., Hall M. & Rasoolimanesh S.M. (2019) Exploring memorable cultural tourism experiences, *Journal of Heritage Tourism*, 15:3, 341–357, DOI: [10.1080/1743873X.2019.1639717](https://doi.org/10.1080/1743873X.2019.1639717)

Shalaginova, I. (2012) *Understanding Heritage: A Constructivist Approach to Heritage Interpretation as a Mechanism for Understanding Heritage Sites*. Brandenburg university of technology. Haettu osoitteesta: <https://core.ac.uk/download/pdf/33434544.pdf>

Smith, L. (2006) *Uses of heritage*. Routledge. New York 2006.

Sompong., A. (2013). *Creating a deep heritage interpretation: A case study in Thailand*. 61. 73 –80. Haettu osoitteesta: <https://hrcaak.srce.hr/101424>

Stark E. (2011) *Kansankulttuurin tutkiminen on demokratian vaalimista: Haastattelussa Satu Apo*. Elore, 18(2). <https://doi.org/10.30666/elore.78953>

Sterchele D. (2020) Memorable tourism experiences and their consequences: An interaction ritual (IR) theory approach. *Annals of Tourism Research* <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102847>

Teshdahl, E.R.H (2017) Mind the Gap: Academics, Interpreters, and Historical Interpretation. *Journal of Interpretation Research; Volume 22, Number 2*

Thorell K. (2018) *Communicating the Dark Dimensions of the Past, A Case Study of Museum Management in Västra Götaland*. Haettu osoitteesta: <http://hh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1270556/FULLTEXT01.pdf>

Tilden, F. (1957). *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Toikkanen J. (2020) Feeling the unseen: imagined touch perceptions in paranormal reality television, *The Senses and Society*, 15:1, 70 –84, DOI: [10.1080/17458927.2019.1709301](https://doi.org/10.1080/17458927.2019.1709301)

Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä. 7 –25 – Toim. Nivala A, & Mähkä R. Turun yliopisto. Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015121724782>

Tuomi –Nikula O. & Haanpää R. & Kivilaakso A. (toim.) (2013) *Mitä on kulttuuriperintö?* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Tyng, C. M., Amin, H. U., Saad, M., & Malik, A. S. (2017). The Influences of Emotion on Learning and Memory. *Frontiers in psychology*, 8, 1454. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01454>

Työ – ja elinkeinoministeriö (2019) *Yhdessä enemmän – kestävä kasvua ja uudistumista Suomen matkailuun Suomen matkailustrategia 2019–2028 ja toimenpiteet 2019–2023*. Työ – ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2019:60. Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-472-3>

Urry J & Larsen J (2011) *The Tourist Gaze 3.0*. SAGE Publications.

Van Cappellen, P., & Saroglou, V. (2012). *Awe activates religious and spiritual feelings and behavioral intentions*. *Psychology of Religion and Spirituality*, 4(3), 223–236. doi:10.1037/a0025986

Veijola, V. (2015) *Hiljaisuus vuorovaikutteisena matkailutuotteena*. (pro gradu -tutkielma, Lapin yliopisto). Haettu osoitteesta: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201509021290>

VisitFinland (2018) *Tunne asiakkaasi – kohderyhmäopas 2018*. Haettu osoitteesta: https://www.businessfinland.fi/4910e5/globalassets/finnish-customers/02-build-your-network/visit-finland/julkaisut/tunne_asiakkaasi_kohderyhmaopas-matkailuyrityksille_visit-finland.pdf

Vuorio H–K. (2019) *Omavaraisuuteen pyrkivän kotitalouden arki ja sen merkitykset – Miten arkea rakennetaan suhteessa moderniin yhteiskuntaan?* Pro gradu. Helsingin yliopisto. Haettu osoitteesta: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/301977/Vuorio_Hanna-Kaisa_Pro_gradu_2019.pdf

Wiessner P.W (2014) Firelight talk among the Bushmen *Proceedings of the National Academy of Sciences* Sep 2014, 111 (39) 14027–14035; DOI:10.1073/pnas.1404212111

Wilkening S. & Chung J. (2009) *Life Stages of the Museum Visitor: Building Engagement Over a Lifetime 28534th Edition*. American Alliance of Museums Press.

Wong C.U.I (2013) The sanitization of colonial history: authenticity, heritage interpretation and the case of Macau's tour guides, *Journal of Sustainable Tourism*, 21:6, 915–931, DOI: [10.1080/09669582.2013.790390](https://doi.org/10.1080/09669582.2013.790390)

World Tourism Organization (2012), *Tourism and Intangible Cultural Heritage*, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284414796>

Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta 47/2013. Viitattu 9.9.2020
https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2013/20130047/20130047_2

[Yliopistolaki](#) [28.12.2018/1367](#) Viitattu 9.9.2020
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558#a28.12.2018-1367>

Yuan Y. & Major –Girardin J. & Brown S. (2018) Storytelling Is Intrinsically Mentalistic: A Functional Magnetic Resonance Imaging Study of Narrative Production across Modalities. *Journal of Cognitive Neuroscience* 2018 30:9, 1298 –1314. https://doi.org/10.1162/jocn_a_01294

8. LIITTEET

LIITE 1 – Maanviljelyn historiaa Suomessa

Maanviljelyn keksiminen on yksi merkittävimmistä muutoksista ihmiskunnan historiassa, sillä sen harjoittaminen vakiinnutti kuljeskelevaa elämää viettävät yhteisöt paikoilleen, jonka myötä kokonaan uusi yhteiskuntarakenne oli pohjaltaan valmis syntymään. Ruoan hankkiminen kävi tuottoisammaksi, joten jokaisen yhteisön jäsenen ei enää tarvinnut työskennellä sen puolesta, ja ihmiset alkoivat erikoistua erilaisiin ammatteihin.

Maanviljely itsessään on perin yksinkertaista; kasvien ja niiden tuotteiden luonnosta keräämisen sijaan istutetaan kasvit kasvamaan tiettyyn suotuisaan paikkaan, joka tarjoaa säännöllisen sadon. Termodynamiikan toinen laki on ettei ikiliikkujaa voi olla olemassa, ja sama pätee myös elämään. Kosmoksen tuottama energia voi vain hetkeksi klusteroitua vastustamaan entropiaa, tai kaaosta. Ja elämää synnytetään energialla. Viljaa ei kannata kylvää autokatokseen, vaan pellolle missä siemenet saavat aurinkoa ja ravinteita, eli energiaa. Siemenestä syntyy kasvi, joka tuottaa lisää siemeniä, ja lopulta uudet siemenet sekä itse kasvi syödään. (Olkea on usein syötetty karjalle sisäruokintakausina)

Ensimmäiset merkit tarkoituksenmukaisesta maanviljelyksestä on löydetty nykyisen Syyrian alueelta noin 10k eaa, ja maanviljely keskittyikin “hedelmällisen puolikuun” alueelle vielä vuosituhansien ajan. Lähi –idän alueella kasvoi viljalajikkeita luonnonvaraisina, eläinkunta oli domestikoitavissa (nauta, lammas, sika), sekä ilmasto ja maantiede olivat edullisia maataloudelle.

Tämä muutos tunnetaan historiassa nimellä “neoliittinen vallankumous”, joka nimenä on hieman hämäävä, sillä kyseessä ei ollut salamana tapahtuva suuri muutos, vaan vuosisatoja kestänyt graduaalinen prosessi.

Suomeen viljely saapui nykytiedon mukaan noin 5k vuotta sitten, vaikkakin merkit siitä ovat rikkonaisia ja kiisteltyjä. Vakiintunut viljelys alkaa vasta 4k vuotta sitten, mutta sillä oli hitaampi vaikutus sosiaalisten olojen muutokseen kuin muualla. Tähän tietysti vaikuttaa

ilmasto ja maantiede, joiden vuoksi viljely ei ollut niin tuottoisaa, vaan se pysyi vielä pitkään pääelinkeinojen (kalastus, metsästys) lisänä osana ravinnon tuotantoa.

(Cultivation among hunter –gatherers in Finland, Suomen maatalouden historia)

Suomessa ei ole yhtään omaperäistä viljalajiketta, vaan kaikki ovat tulokkaita. Ohra, ruis, vehnä, kaura.

Kivikauden Suomessa yhteisö tarvitsi selviytyäkseen noin 100 neliökilometriä pinta –alaa muutamaa ihmistä kohti. Tässä suhteessa maatalous on todella ollut yksi maailmanhistorian suurimmista menestystarinoista, sillä maan kultivointi ja tehokas viljely yhdistettynä kasvien jalostukseen ovat muuttaneet pinta –alan ja ihmismäärän suhteen äärimmäisen edulliseksi.

Huomautus! Sana “kivikausi” voi johtaa väärin mielikuviin, joissa ihminen käyttää työkalujensa ja esineidensä materiaalina ainoastaan kiveä. Todellisuudessa kaikki luonnosta saatavat materiaalit käytössä, kiviesineet ovat vain säilyneet maaperässä vuosituhansien ajan. (Stone age myths that we’ve made up, Stephen Nash)

Tuotto oli kuitenkin tehotonta ja resursseja oli käytettävissä enemmän kuin niitä kyettiin käyttämään, mutta toisaalta yhteiselo luonnon kanssa toimivaa. Kiertelevästä taloudesta siirrytään hiljalleen kiinteään kyläasutukseen, johon yhdistetään kaukopyynti, ja mahdolliset pienehköt kaukokasket. Ruoan tuotannon siirtyessä viljaan ja karjaan, riistan pyynti menettää merkitystään, mutta turkiskausi alkaa. Turkiksilla käytiin kauppaa ja maksettiin veroa.

Kaskikulttuuri

Kaskiviljely on yksinkertaista: metsä kaadetaan, poltetaan, ja jäljelle jääneeseen tuhkaan kylvetään siemen. Kaskeamista on harjoitettu koko Suomen alueella, mutta varsinainen kaskikulttuuri on kuitenkin ajan myötä keskittynyt maan itäisiin osiin.

Suomi voidaan karkeasti jakaa puoliksi läntisen ja itäisen kulttuuripiirin kesken. Raja kulkee silloin Pohjanlahden perukoilta Suomenselkää pitkin Hämeen seuduille, ja kääntyy sieltä kaakkoon kannasta kohti. Linjan itäpuolelle jäävä alue on ns. supra –akvaattista, järvien lohkomaa vaaramaisemaa, joka eroaa Pohjanmaan ja Lounais –Suomen savimaista, jotka ovat entistä merenpohjaa. Alavilla ja tasaisilla savimailla peltoviljely, eli maan kultivointi on ollut

helpompaa, kun taas idässä metsäiset vaarat ovat tarjonneet paremmat edellytykset kaskeamiselle.

Tässä voi myös huomauttaa, kuinka koko talouden rakenteita on muovannut itä/länsi –linja geografisistakin syistä. Suomen selkä yhdisyy Salpausselkään, ja näiden korkeiden maastojen taakse jää Savo, jonka vedet laskevat Suomenlahteen.

Kaskiviljely on onnistuessaan todella tuottoisaa ja vähätöistä. Ainoa tarvittava työväline on kirves, jolla kaadetaan humiseva kuusikko vaaranrinteen suuntaisesti, ja kuivuttuaan se tuikataan tuleen, jolloin tarkoituksena on polttaa kasvusto maaperään asti.

Kuusen palaessa se muuttaa maan koostumuksen kemian viljakasvin hyödynnettävään muotoon, ja laskee sen happamuutta. Koko Fennoskandiassa ongelmana ollut happamuus saatiin kuriin kaskeamisen avulla.

Kaskessa viihtyy erityisesti sitä varten jalostunut korpiruis (savokas/juuriruis/vääntöruis), joka on pensasmaisuutensa vuoksi erinomainen kaskimaille. Korpiruis kylvettiin verraten harvaan, ja sen korjaaminen oli sirpillä helppoa pensaskasvun vuoksi.

Kaskimaiden ympärille rakennettiin näreaita, joka esti laiduntavan karjan pääsyn kaskeen viljaa tuhoamaan. Kaukokaskille aitoja ei välttämättä rakennettu, mikäli raivio sijaitsi kaukana asutuksesta, jolloin karjan tuhoja ei tarvinnut varoa.

Metsäneläimet saattoivat tosin vieraila kaskessa myös. Kun kaskimaa oli kylvetty 2 –3v peräkkäin, se avattiin karjalle laidunmaaksi, ja vähitellen se kasvoi metsää uudelleen, ja voitiin hakata uudestaan noin 30 –40v päästä. Tämä kaskimaiden kiertoviljely oli pohjimmiltaan ekologista, ja se paransi metsien monimuotoisuutta. Kaskiviljelijöiden ansiosta lehtimetsät valtasivat alaa synkiltä havupuiden hallitsemilta korpimailta.

Kaskimaille lähdettiin keväthangilla huhtikuussa. Huhtikuu saanut nimensäkin huuhdasta. Huuhtakaskella tarkoitetaan neitseelliseen kuusimetsään tehtyä raiviota, jossa erityisesti korpiruis viihtyy.

Kaskettavan alueen ympärille raivattiin “palokuja”, ettei palo leviäisi ympäröivään metsään. Mukana täytyi tietysti olla myös vettä, johon lehtipuiden oksia kastettiin, ja niiden avulla paloa voitiin hallita “huhkimalla”, jolloin estettiin liekkien leviäminen epäedullisiin suuntiin. Kasken sytytti yleensä isäntä tai muu kokenut ja vanhempi henkilö. Kasken palaessa tulta

pyrittiin levittämään viertopuiden avulla, joita vieritettiin pitkin maastoa, jotta tuli polttaisi kaiken massan maaperään saakka.

Paulaharju, Samuli. Kaski. 1908. Samuli Paulaharjun kokoelma. Museovirasto.

“Kun kaikki vihdoinkin oli ilmitulessa, palaen täyttää vauhtia, nousivat mahtavat savupilvet kohti taivaan sinilakea ja liekit kohosivat korkealle ilmaan, joskus sytyttäen suuren kokkohongankin latvan. Kaiken tämän kestäessä kuului tuon liekehtivän rovion sisästä kumajava ryske ja palavien, pihkaisten puitten räiske. Kun kaski tavallisesti sijaitsi korkealla harjulla, näkyivät sekä savu että liekit kauas” (Grotenfelt 1901)

“Kontiovaaralaisen kaskirukiin kylvö oli erittäin harvaa. Kaskeen kylvettiin 135 litraa ohraa hehtaarille ja 45 litraa ruista hehtaarille. Savon ja Pohjois –Karjalan pitäjissä kylvettiin 1830 –luvulla hehtaarin kokoiseen kaskeen keskimäärin 145 litraa ruista. Harvan kylvön vuoksi Kontiovaarassa kaskettiin poikkeuksellisen laajoja metsäalueita.”

(Björn 2000)

Kaskitalous, yhtiöt ja huuhtakuninkaat lopulta aiheuttavat koko talouden taantumisen. Parhaimpina aikoina kaski tuotti hyvän sadon, eikä viljasta ja siitä saatavasta ravinnosta näin ollut puutetta metsäseuduilla – varsinaiset nälkävuodet sijoittuvatkin jo aikaan, jolloin kaskeamista oltiin rankasti rajoitettu valtion puolesta.

Kaskeamisesta on kirjoitettu paljon! Hyvinä esimerkkeinä Grotenfelt, Björn, Vuorela, Rytönen, Sarmela, sekä lukemattomia paikallishistorioita ja yleishistoriallisia teoksia.

Ruispelto Valmiina Leikattavaksi Koitsalon Kylässä Parikkalassa. 1930-1939. Karjalan Liiton kokoelma. Museovirasto.

Tuntematon, k. Rågskylar på åkern i Nygrannas / Ruiskuhilaita pellolla Nygrannasin maatilalla. 1938. Esbo Hembygdsförening. Espoon kaupunginmuseo

Riihikuivaus

Riihi on ugrilaisten keksintö, joka ilmenee esimerkiksi Pyheas Massilialaisen seikkailuissa 330 ekr , joissa kuvataan riihipuintia, joten hänen matkansa voidaan sijoittaa suomalaisugrilaisille alueille Itämerelle.

Riihikuivaus ei koskaan levinnyt muualle Eurooppaan, vaikka Ruotsin esivalta yrittikin saada sitä yleistymään myös muissa valtakunnan osissa. Muinaiset roomalaiset saattoivat joskus käyttää kuivatusuuneja, mutta se ei yleistynyt hankaluuden vuoksi. Myös erilaisista kuivaushuoneista ja –laitoksista on mainintoja läpi historian, mutta missään ne eivät yleistyneet kuten Suomessa ja Baltiassa. Ranskalaisilla on tosin oma kuivausuuninsa viljaa varten.

Euroopassa vilja voitiin hyvin kuivattaa pellolla kuhilaissa, eikä työläälle ja puuta kuluttavalle riihikuivaukselle ollut tarvetta aina Suomessakaan. Ruotsissa taas suosittiin skandinaavista kovaa leipää, eli vilja puitiin ja jauhettiin tuoreena ja leivottua leipää voitiin taas säilöä pitkiä aikoja.

Kostea vilja säilyi huonosti, ja varsinkin kesäkaudella sitä täytyi jatkuvasti käänellä ja tuulettaa, joka koitui ongelmaksi erityisesti merimatkoilla tai muuten viljaa kuljetettaessa. Lisäksi kosten viljan jauhamisessa myllynkivet tahmaantuivat, mutta siihen auttoi rihlojen käyttö jauhinkivissä, jotka eivät Suomessa yleistyneet yhtä varhain kuin vaikkapa Ruotsissa.

Riihikuivatun viljan etuna on sen parempi säilyvyys, ja lisäksi kuumentaminen ja savu puhdistavat viljasta mahdolliset bakteerit ja muut epäpuhtaudet. Riihikuivattu vilja on myös itävämpää. Sen huonona puolena on ruokaan tuleva ikävä savun maku, eikä puimisesta jääneet oljet olleet varsinaisesti herkkua karjallekaan.

Riihi on käytännössä sauna, jonka kiuasta lämmitetään useita päiviä, ja jossa lyhteet makaavat parsilla kuivamassa. Lämmitysvaiheessa riihiä oli pidettävä silmällä taukoamatta niiden paloalttiuden vuoksi. Yleisin riihityyppi on suurehko neliskanttinen hirsirakennus, jonka nurkkaan on ladottu tai muurattu kiuas. Joskus riihen kylkeen on asennettu myös erillinen puintihuone, jolloin lyhteet ojennetaan seinässä olevasta aukosta toiseen tilaan, jossa itse puinti tapahtuu. Lounais–Suomessa on myös mainintoja ns. Kiukkuririihestä, jossa kiuas on erillisessä huoneessaan, ja sen tuottama lämpö kulkee aukosta parsilla oleville lyhteille. Tämä rakennustapa on paloturvallisempi, mutta samaan aikaan tehottomampi kuivauksessa.

Ennen puimista lyhde oli tapana lyödä seinää vasten, jolloin osa jyivistä irtosi varsista.

Puiminen, eli tappaminen, alkaa kun lyhteet ladotaan riviin lattialle, ja niitä varstotaan tahdissa välillä suuntaa kääntäen. Sanat tappaminen ja tappo eivät siis historiallisesti viittaa surmaamiseen, vaan viljan puintiin. Huomaa myös sana tappotahti, jolloin asioita tehdään nopealla ja rytmikkäällä tahdilla.

Tappamisen jälkeen oljet kerätään erilliseen pahnasäilöön, ja jyvät pohditaan, jolloin roskat ja muu kevyempi aines saadaan erilleen itse viljasta. Vilja myös usein äyskäröidään, jolloin sitä viskataan äyskärillä kohti peräseinää painavimpien jyvien lentäessä kauimmaksi. Nämä jyvät kerätään talteen siemenviljaksi ensi vuotta varten.

Savupirttien aikana myös asuinrakennusta saatettiin käyttää puimiseen pienemmissä taloissa, joissa erillistä riidirakennusta ei ollut. Suuremmissa taloissa riisiä saattoi olla useampikin, ja puiminen kesti viikkoja.

Riihen välineistöä:

Vahter, Tyyni. *Emäntä Maria Mattila Pohdin Kädessä*. 1933. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Pohdin, idässä *Puohdin/puohin* on puusta taivutettu, soikion muotoinen työkalu, jolla on tarkoitus "hyppyttää" viljaa, jolloin on helpompi poistaa roskia ja muuta ylimääräistä. Pohdin väännetään haudutetusta koivusta tai haavasta, ja kahvat tehdään taivutetusta

katajasta, jotka sidotaan kiinni puulangalla. Puulanka on joko petäjänjuurta tai lehtipuusta väännettyä. Itäisessä mallissa pohtimen pohja tehtiin usein tuomipäreistä, kuten Pekka Rissanen. Pohjalainen malli on yleensä ollut lautapohjainen. Pohdin poistui käytöstä tuuloskoneen/rusamylyn yleistymisen jälkeen, mutta koneen tehdessä huonoa jälkeä vilja saatettiin edelleen joskus pohtia.

Huomaa sana “pohtia” ja sanonnat “suu kuin pohtimella”, “korvat kuin pohtimella”.

Matteuksen evankeliumissa Johannes Kastaja kertoo, kuinka Jeesuksella on käytössään pohdin. Kaksi tuhatta vuotta vanhassa tekstissä käytetty kielikuvana tavallista puintivälinettä, joka Suomessakin tuttu.

Lukkarinen, Jussi. *Koussikka; Puukauha; Viskain*. 1941. *Suomalais-ugrilaiset kokoelmat*. Kansallismuseo

Viskaimella tarkoitetaan yksinkertaisesti äyskäriä, jolla erotetaan raskaimmat ja suurimmat jyvät siemenviljaksi.

Varstalla vilja tapetaan, eli puidaan. Varsta koostuu kahdesta puuosasta, jotka ovat toisissaan kiinni joko remmillä, tai yksinkertaisella, väljähköllä puutapilla.

Grotenfelt, G. riihi ja varsta Karjaan Grabbäckassa. 1916. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Riihivarsta; Varsta; Linkkuvarsta. Seurasaaren ulkomuseon kokoelmat. Kansallismuseo.

Hirsjärvi, A. *lyhdehankoja (Suojärvi, Huttula, Gromovin talo)*. 1935. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Puusta veistetyllä *hangolla* lyhteitä on ollut helppo nostaa korkeille orsille kuivumaan.

Väisänen, A. O. *viljanpuinti*. 1914. Antellin kokoelmat. Museovirasto.

Puurunen, V. *Miehet kantavat säkkejä riiheltä.* 1917. JOKA Journalistinen kuva-arkisto. Museovirasto.

Vilkuna, K. *aatra eli sähä, aatran eteen valjastettu hevonen ja aatran käyttäjä.* 1931. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Grotenfelt, G. *aatra*. 1901. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

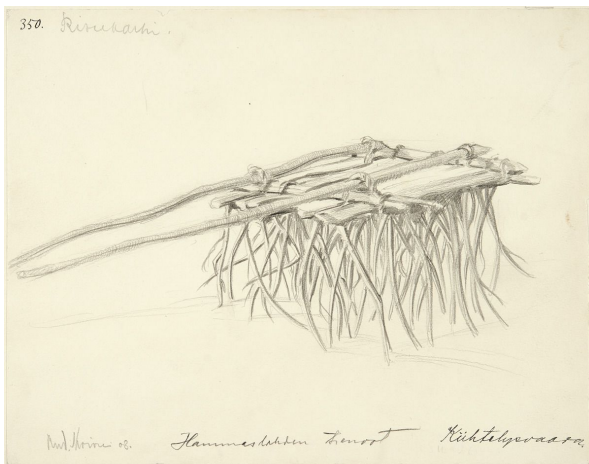
Sahran Luotti; Hankoauran Luotin; Auran Luotin; Sahran Vannas. Seurasaaren ulkomuseon kokoelmat. Kansallismuseo.

Aatran/sahran luotti, suoro, vannas. Vrt. Sonnin suoro, aura nimeltään myös “astuva”. Huomaa sana vannas – vantaa. Sahra ei varsinaisesti käännä maata, tarkoitus on vain saada pinta rikki, ja muokattavaksi.

Rytkönen, A. *närpi, jolla kynnetään sänkieltoa kumoon*. 1926. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Närpi, eli vältti. Huomaa sanat Närpiö, ja “vältellä”. Uudemman ajan rautavältti kätevä keksintö, siiven avulla maa kääntyy “aalloiksi”. Vanhoista isännistä usein kysyttiin, “vieläkö pistää kyntä ketoon?” Vältit on nykyäänkin samankaltaisia.

Koivu, Rudolf. *Risukarhi*. 1908. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Perinteinen risukarhi, tehty nuoresta kuusesta, joka halkaistaan oksineen. Oksat katkotaan sopivaan mittaan.

Oksanen, A. *Kaltulan isäntä karhitsee lumista ruisoraspeltoa oksineen kaadetusta kuusesta tehdyllä laahaimella.* 1927. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Rytkönen, A. *niveläes Tuhkalan talon pihalla Kuolajärvellä.* 1926. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Rytkönen, Ahti. *Nivelkarhi.* 1926. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

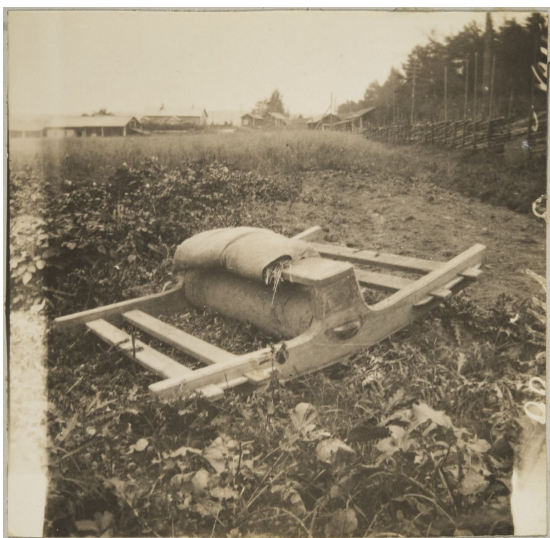

Rytkönen, A. *rullakarhi*. 1926. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Tässä jo sängen moderni rullakarhi, malli säilynyt tähän päivään saakka.

Grotenfelt, Gösta. *Nikita Murun Jyrä*. 1915-1917. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Grotenfelt, Gösta. *Jyrä Porvoon Pitäjän Illbyssä*. 1915. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Grotenfelt, G. virtsaa levitetään nurmelle Grannön talossa Tjärlahden kylässä. 1917. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto. Huomaa apuna oleva varsa.

Vilkuna, K. lantaa levitetään pellolle. 1931. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Sirppi. Seurasaaren ulkomuseon kokoelmat. Kansallismuseo.

Sirppi/kamppi. Huomaa vanhasta sanasta kamppi verbi kampata/kampittaa. Helsingin Kamppi.

Lapio. Kansatieteellinen kokoelma. Museovirasto.

Kuokka; Suokuokka. Lusto - Suomen Metsämuseo.

Ojakirves; Ojapiilu, Suopiilu. Lusto - Suomen Metsämuseo.

Suopiilu/ojapiilu. Hakataan ojalinjaa, katkoo kunttaa ja mahdollisia oksia.

Palohaka; Palohakojen päät, Vanko. Lusto - Suomen Metsämuseo.

Wright, Wilhelm von. *Palon Viertäjät*. 1825. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Lähteitä

Björn, I (2000) *KAIKKI IRTI METSÄSTÄ Metsän käyttö ja muutos taigan reunalla itäisimmässä Suomessa erätaloudesta vuoteen 2000*. Helsinki, Hakapaino OY.

Grotenfelt, G. & Grotenfelt, O. (1897). *Suomen maanviljelys: Yleiskatsaus*. Porvoossa: Werner Söderström.

Hatakka, S. (2019). Kuivatun viljan varastoinnin maa: Riihikuivauksen merkitys viljan varmuusvarastoinnille Ruotsin valtakunnassa 1700 –luvun puolivälissä. *Tekniikan Waiheita*, 37(2), 5–31. <https://doi.org/10.33355/tw.84895>

Lavento M. 2012. Cultivation among hunter –gatherers in Finland: Evidence of activated connections? In R. Grünthal, P. Kallio (eds.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe*. Mémoires de la Société Finno –Ougrienne 266. Société Finno –Ougrienne. Helsinki: 1–40.

Rasila, V ; Jutikkala, E ; Mäkelä –Alitalo, A (toim.) (2003) *Suomen maatalouden historia : 1, Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870 –luvulle*. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003.

Rytkönen, A. (1931). *Savupirttien kansaa*. Porvoo: WSOY.

Rytkönen, A. (1946). *Kansan syvistä riveistä*. Porvoo: WSOY.

Sarmela M. (2007) *Suomen perinneatlas* (3.painos) Helsinki.

Soininen A.M (1974) *Vanha maataloutemme: Maatalous ja maatalousväestö suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720 –luvulta 1870 –luvulle*. Helsinki 1974.

Vuorela T. (1975) *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo.

LIITE 2 – Karjatalouden historia Suomessa

Karjanhoidon epäillään alkaneen metsästyksen sivutuotteena, kun suuria eläinlaumoja on ajettu takaa, ja jollakin on välähtänyt ettei kaikkia eläimiä kannatakaan tappaa, vaan on hyvä idea jättää osa henkiin suljetulle alueelle. (Suomen maatalouden historia, 21) Karjanhoito muuttaa monta asiaa. Sontta mahdollistaa peltoviljelyn, vuodista ja villasta saapi vaatetta, lehmä, lammas ja vuohi lypsää ainakin kesäkaudella. Karjatalous eli omaa elämäänsä viljelyn sivutuotteena, lähinnä lannoituksen varmistamiseksi, ja härät toimivat työjuhtina peltotyössä. Karjanpito pakotti myös ihmiset asettumaan paikalleen, sillä elukoita ei voitu kuljettaa kiertelevän erätalouden tahtiin, ja lisäksi karja tarvitsee pysyviä suojia.

Suomessa alkoi karjanhoito kivikaudella – muuttaa hieman asumisjärjestelyä. Talvella ankarat pakkaset, ja lumi peittää kaiken alleen. Tuontieläimet siis kaukana luonnollisista alueistaan, eli tarvitaan paljon järjestelyä karjan elossa pitämiseksi. Eli suojat ja ruokinta. (Bläuer 2015, 11)

Suomelle luontaisia eläimiä on tietysti ollut poro, joka on puoliksi kesytettykin. Hirvi on pysynyt metsäneläimenä kesytyksen vaikeuden vuoksi – yksilöeläin, ei menesty pidettynä. Sitkeät kertomukset hirviratsuväestä, joille ei kuitenkaan löydy vahvistettuja lähteitä. Tygo Brahella tosin oli kerran lemmikkihirvi, jolle kävi köpelösti kun joi liikaa olutta ja katkaisi jalkansa portaissa. (Tycho Brahe: a picture of scientific life and work in the sixteenth century, 219)

Lampaat, vuohet, siat, kanat

Lampaat mesopotamiassa kesytettyjä, ehkäpä koiran jälkeen seuraava kesytetty eläin. Suomeen tullut todennäköisesti pronssikaudella. Hanhia, ankkoja ja kanoja on pidetty rautakaudelta asti. Tutkimusta vähän haittailee, kun ankkojen ja hanhien villit versiot eivät erotu luuston perusteella, niitähän asuu edelleen Suomessa. Hämeenkyrössä 1685 määrättiin, jotta jos aikoo hanhia pitää niin on niitä paimennettava ja mielellään aidattava, etteivät ole tuhojaan tekemässä.

Lampaiden säkäkorkeus on muuttunut noin 10cm (55cm →65cm about). Tutkimista tosin vaikeuttaa lampaiden ja vuohien luiden samankaltaisuus. Tietoa villasta keräillään lähinnä säilyneiden tekstiilien avulla, sillä kirjalliset lähteet saadaan vasta keskiajasta lähtien. Lampaita pidettiin pääasiassa villan takia, mutta lypsämällä saatu maito tehtiin joskus juustoksi. Lypsäminen ja juusto kuitennii aika harvinaista Suomessa, lähinnä vaivan takia, lampaita pidettiin kuitenkin kesät saarissa tai muualla kaukana tuvasta. Papanat taas olivat hyvää materiaalia salpietarille – – → virtsaa ja lantaa salpietarikeittimöön, ja sieltä ruudin aineosaksi. Lampaasta saatiin myös tietenkin lihaa, ja vuodasta saatiin vällyjä. Nahkaa voitiin käyttää myös ikkunoissa, ja sarvista ja luista tehtiin joskus pieniä tarve –esineitä. Lampaat kun olivat todella alttiita pedoille, niin niitä pyrittiin pitämään saarissa. Tappioita tuli kuitenkin jatkuvasti, käräjäjuttuja on käyty paljon esimerkiksi koiran tapettua lampaita, jolloin lampaanomistaja on syyttänyt koiranomistajaa, joka usein joutui maksamaan korvauksia koiran tekemistä tuhotöistä. Kylien läheiset metsät säästettiin hevosten ja lehmien laitumeksi, joten lammas vähempiarvoisena sai majaila kesät kauempana asutuksesta. Riitoja aiheutti myös lampaiden sekoittuminen korvamerkkien käyttämisestä huolimatta.

(Kaikki ylläoleva lampaista Bläuer 2015)

Hämäläinen, A. *lammasta lypsetään*. 1948. Suomalais-ugrilainen kuvakokoelma. Museovirasto.

Sika on ollut aika harvinainen Suomessa, koska siitä saadaan ainoastaan lihaa, niin ei kovin hyvä tarve –eläin talviruokinnan ollessa tiukkaa. Sikoja pidettiin usein vapaana, jolloin niiden ruoanhankinta oli oma –aloitteista, mikä usein aiheutti ongelmaa naapurustolle. Vapaana liikkuvat siat saattoivat esim purra ihmisiä. (Bläuer 2015) Eläimet laidunsivat vapaana, joten viljapellot ja niityt oli aidattava tarkasti. On kuitenkin mainintoja siitä, kuinka omistajat saattoivat kaikessa hiljaisuudessa auttaa omia eläimiään murtautumaan naapureiden maille syömään. Paljon tarinoita kaskimaille tai muualle viljan sekaan päässeistä eläimistä, ja taistelua korvauksista ja maksuvelvollisuudesta. (Bläuer 2015) Edelleen voimassa olevat lait sanovat sioista näin:

“Jos siat juoksevat yhdestä metsästä toiseen, joka ei ole sen yhteydessä, niin käskeköön metsän omistaja ensimmäisellä ja toisella kertaa sikain omistajaa ottamaan ne pois ja pidättämään ne sieltä. Jos ne sitten siellä tavataan, saakoon metsän omistaja ottaa ne kiinni ja arvauttakoon uskottavilla miehillä, mitä niistä on maksettava, jolleivät omistajat keskenänsä siitä sovi.” (Huomaa sanonta “lyödä kuin vierasta sikaa”)

“Siat ovat kirren maasta lähdettyä rengastettavat, jotteivät nurmia nurin tonkisi; ja on siltavoudin pidettävä siitä tarkka vaari. Ottakoon myös kiinni taikka merkitköön kaikki ne siat, jotka rengastamattomina tapaa, ja lunastakoon omistaja ne häneltä takaisin, kahdella markalla kunkin. Jos omistaja ei tahdo niitä lunastaa, haastakoon siltavouti hänet Oikeuteen, ja maksakoon omistaja sitten siltavoudille kaksinkertaisesti joka siasta. Jos siltavouti sen laiminlyö, vetäköön sakoa talarin; ja rengastamattomat siat saa kiinni ottaa kuka tahtoo ja voipi, ennen muita se, joka tiluksiltansa ne tapaa ja vahinkoa kärsii, ja olkoon ottajalla sama oikeus kuin siltavoudilla.”

Kanoja oli tapana pitää talvisin savupirtin sillan alla. Kerran päivässä siltalankkua nostettiin, ja kanaparvi pölähti hetkeksi tupaan ruokailemaan ja juomaan. Kukko toimi myös käteväenä herätyskellona laulaessaan lattian alla. Kukolla on aika etevä sisäinen kello, kiekuminen taas on “ilmoitushuuto”, jolla kukko ilmoittaa omasta reviiristään mahdollisille kilpailijoille.

Naudat

Paimeneen laitettiin yleensä lapsia, mielellään tyttöjä. Esimerkiksi Inkerissä kirjoitetaan 1903: *“paimenessa ollessaan pojat, etenkin kun niitä on useampia yhdessä, helposti saattavat oppia ja harjoittaa yhtä ja toista pahuutta ja vallattomuutta”* Sama kirjoittaja kuitenkin jatkaa, että pojat oppivat pahuudet myös kylän kujilla kulkiessaan, ja voisihan heitä työllistää vaikkapa hevospoikina taloissa, mutta olisiko talojen renkien seura kuitenkin sen parempaa kuin toisten paimenpoikien? (Inkeri 29.8.1903)

Lounais –Hämeen Kotiseutukuvauksessa eräs vanhus muistelee nuoruuttaan 1800 –luvun alkupuoliskolla, kuinka hän täytettyään 10v oli paimentanut lehmiä metsässä. Kertoi saaneensa reppuun tulukset ja taulaa susien ja karhujen varalta. Paimenen työssä lapsia ja nuoria myös harmitti yksinäisyys metsässä ja eristäytyminen muista kylän lapsista erityisesti

pyhänseutuina. Toinen kertoja muistaa saaneensa alle 8 –vuotiaana vastuulleen 28 nautaa. Kertoi kuinka hauskaa oli päivien aikana käydä jututtamassa metsissä työskenteleviä kyläläisiä, esim tervanpolttajia tai sysimiilulla majailevia kylänmiehiä.

(Kotiseutukuvauksia 1938) Lehmät ovat kuitenkin isoja eläimiä, ja lapsi aika voimaton tekemään mitään jos jotakin yllättävää todella sattuu.

1880 –luvulla Korpiselässä, vanhassa Karjalassa kokonainen lehtijuttu koirasta joka itekseen paimentaa lehmiä päivät ja tuo illalla tunnollisesti karjan takaisin. Tarina kertoo myös vaunuillaan liikkuvasta herrasväestä, jotka olivat sattuneet samaan aikaan tielle kun paimenkoira oli tuonut laumaansa ylitse tiestä. Koira oli ärjäissyt hevosen pysähtymään, jotta sai oman porukkinsa vietyä tien ylitse ennen vaunujen kulkua. (Laatokka 20.05.1884)

Väisänen, A. O. *karjaa ja ihmisiä rannalla*. 1923. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

1900 -luvun alussa lehmien lypsy keskimäärin 1000kg vuodessa. (Kaarlenkaski 2012)
Nykyään vuositulos on keskimäärin vajaa 10000kg (Pro Agria 2018)

Paulaharju, S. *lehmisavu*. 1908. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Metsälaiduntaminen vaati myös aitaamista, ettei karja polkenut kaskimaita tai peltoja, tai tehneet tuhoja pihapiireissä. On laskettu, että Suomessa olisi yhteen aikaan ollut noin 800 000 kilometriä aitaa. (Suomen Maatalouden historia 2003, 611) Pelkillä karjan aidoilla olisi siis kierretty maapallo 20 kertaa.

Grotenfelt, G. *aidantekotarpeita; halkaisemattomia närevitsaksia*. 1917. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

“Se, jolla on pahanilkinen tahi hillimätön eläin, joka kelvollisenkin aidan särkee, taikka hyppää sen yli ja tekee vahinkoa pellossa tahi niityssä, korvatkoon vahingon. Jos hän tietää eläimellä olevan sellaisen pahan tavan, taikka jos hän, vaikka on sanan saanut, ei kuitenkaan pidä siitä vaaria eikä pane sille pidäkettä, vetäköön sakkoa talarin; jos se toisen kerran tahi useammasti tapahtuu, sakotettakoon kaksinkertaisesti ja korvatkoon joka kerralta vahingon.
“

“Joka ajaessansa pois taikka ottaessaan talteen toisen elukkaa tiluksiltansa tahi aitauksistansa lyöpi sitä pahemmin kuin aikoi, niin että se siitä kuolee, antakoon sijaan yhtä hyvän taikka sen täyden hinnan. Jos se vain haavoittuu eikä kuole, ottakoon sen kotiinsa ja parantakoon. Jos se tulee raajarikoksi ja vialliseksi, pitäköön sen itse ja antakoon omistajalle sijaan virheettömän taikka sen hinnan.”

“Jos jollakulla on petoeläin, karhu, susi, ilves, kettu tahi muu raateleva eläin, ja hän ei kahlehtimalla tahi salpaamalla estä sitä toisen eläimiä vahingoittamasta, vetäköön sakkoa kymmenen talaria ja korvatkoon vahingon. Jos se tapahtuu toisen kerran, sakotettakoon kaksinkertaisesti ja korvatkoon vahingon. Jos vihainen eläin, koira tahi muu, haavoittaa tahi tappaa ihmisen, noudatettakoon, mitä Rikoskaaressa siitä säädetään.”

Rakennuksista

Köyhemmissä taloissa karja saatettiin pitää talvet samassa tilassa ihmisten kanssa, mikä oli laajemminkin yleinen tapa vanhoina aikoina.

Lattianavetat Pohjanmaalla ja Pohjois –Savossa, eli sonta luotiin päivittäin luukusta ulos. Muualla useammin käytössä sekasantanavetta, jossa sonnan annettiin kertyä, ja luotiin vasta keväällä pois. Lampolat olivat aika harvinaisia, niitä esiintyi enemmän suurtilojen tai kartanoiden yhteydessä, jossa myös lampaiden pääluku oli suurempi. Yleensä lampaat pidettiin samassa navetassa nautojen kanssa. Sekasantanavetoiden ongelmana oli jatkuva kosteus, ja lisäksi sonnan kertyminen haittasi rakenteita jotka eivät olleet pitkäikäisiä. Hajoamisen takia 1600 –luvun lopulla Alahärmässä sudet pääsivät lahonneesta seinästä sisään ja tappoivat kaikki lampaat. Susien tiedetään myös joskus saaneen oviräppänen auki, jolloin sisällä oleville eläimille kävi väärin. (Bläuer 2015, 124)

Karjalassa käytössä tanhua, jolloin pystyyn juntattujen hirsien ylle rakennetaan katto, jonka alle eri karjarakennukset salvotaan. Kattoa, ja mahdollista vinttiä kutsutaan sarajaksi. Tanhua on myös ns. Sisäpiha joka jää eri “osastojen” keskelle sarajan alle. Rakennustavan etuna on hirsien säilyvyys.

Kivinavetat ovat aluksi vain kylmämuurattuja, tai savella tilkittyjä, jolloin seinät peitellään paksuun maakerrokseen. Porakivinavetat ovat uudempaa mallia, yleistyvät vasta 1800 –luvun loppupuoliskolla.

Huomaa myös ylisille vievä kivisilta. *Kivinavetta*. Suomen maatalousmuseo Sarka.

Kivinavetta. Ajoittamaton. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Gustaf Albert Stoor, v. Karjaa aitauksessa Keski-Suomessa. 1900-1914. Keski-Suomen museo.

Rytkönen, A. Huosiaismäen malkakattoiset kivinavetta ja hirsinen navettalato, joita erottaa avonainen välikkö. 1920-1929. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Grotenfelt, G. *karja matkalla kivinavettaan*. 1900-1999. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Kivi säilyy loputtomiin, kuten huomaa yhä kivistä rakennusten määrästä. Nykyään usein matkailukäytössä. Hirsinavetat aika harvinaisia nykyään museoissakin, ei säily hyvin sontaa vasten.

Nikkanen, R. *navetta sisältä*. 1961. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Lehmiä on pidetty kytkyessä, parsien ollessa vain lautaseiniä. Kytkyet oli usein vedetty suoraan seinän läpi, jonka takana oli lukkona pystypuu. Lehmät voitiin päästää nopeasti irti vetämällä pystypuut irti.

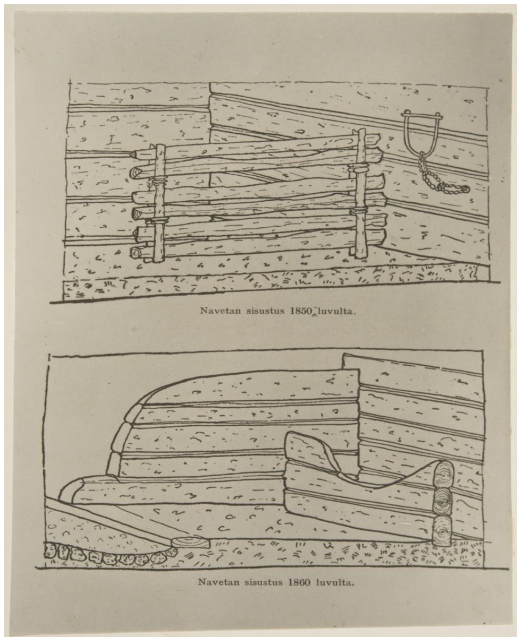

Rytkönen, A. *Tuhkalan navetan parsia*. 1926. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

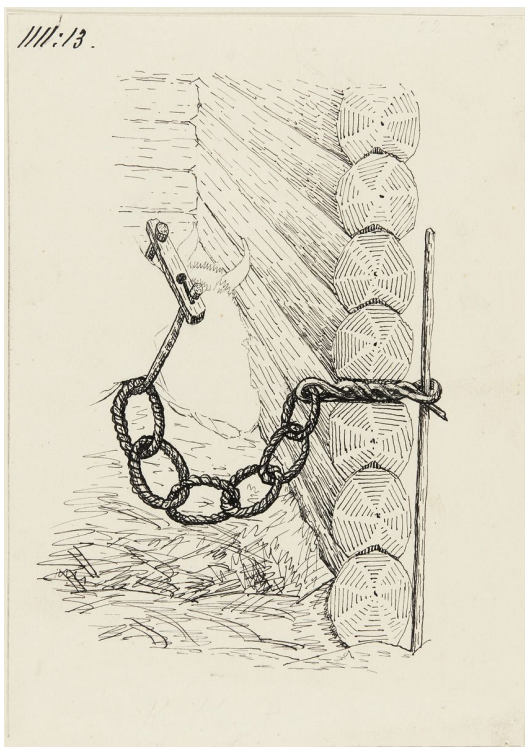

Rytkönen, A. *navetan parsia ja lehdeksiä Tossavaisen talossa Maaningan Pohjois-Haatalassa*. 1928. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Ahti Rytkösen kuvaamia lehmän parsia hirsinavetassa 1920-luvulla. Huomaa myös kytkyt, ja sapuskaksi tarkoitetut lehdekset.

Rakennepiirustuksia Navetan Parsirakenteista 1850- Ja 1860-luvuilta. 1912. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Sjöström, Juhani (1). Nautakarjan Kettinkikytkyt. 1880-1899- Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Hägglund, E. *Sjudarlada i Vörå*. (1910-1960): SLS 865 B 425. [Erik Hägglunds fotosamling](#).

1700 –luvulla virtsasäiliöitä rakennettiin navetan pohjaan, virtsaista multaa säilöttiin latoihin veronmaksua varten. Kruunu määräsi kaiken virtsan omakseen, tarvittiin ruudin valmistukseen armeijaa varten. Lisäksi ruotsalainen vuoriteollisuus tarvitsi valtavasti ruutia pysyäkseen toiminnassa.

Juottaminen tapahtui joko vesikelkkaa vetämällä, tai karja talutettiin vesistön ääreen avannolle juomaan. Myöhemmin myös navetoihin alettiin sijoittaa vesipumppuja.

M. L. Carstens, k. *lehmiä Tornionjoen rannalla*. 1908. M. L. Carstensin kokoelma. Museovirasto.

Vuoristo, O. *Lehmä kiinnitetään kuljetusveneeseen.* 1964. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Joskus talven jäljiltä lehmiä pakko vetää miesvoimin reellä ulos. Talven aikana syömiset saattoivat loppua kokonaan, lehmille syötetty hevosen lantaa, tai pahimmissa paikoissa ihmislantaa. Ihmislannan syöttäminen kiellettyä, mutta esim Kainuussa harrastettiin vielä 1900 –luvun alussa (Kajander 1903).

Nälkävuodet 1860 –luvulla. Karjatalouteen ja heinäviljelyyn panostamalla pyrittiin paikkaamaan kylmien katovuosien aiheuttamaa vajeusta viljantuotannossa.

Lounais –Hämeessä laitettiin karhunhammas lehmien kaulaan, niin ei kouko käynyt kimppuun. (Forssan lehti 20.05.1921) Kesäksi laitumelle päästäessä navetan eteen on piirretty risti, jonka yli jokainen eläin joutuu astumaan. (Kotiseutukuvauksia 1931)

Keski –Suomessa joskus väitetty, ettei ukkosen iskusta syttynyt tuli sammunut kuin hevosen maidolla. (Tapio 13.08.1864)

Vahter, T. *Iltahyppy Salmijärven talossa, kesannolle on tehty kaksi lehmisavua.* 1937. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Vahter, T. *Pojat lehmineen menevät paimeneen, paimenilla mukana leppätötöt ja selässä värtejä eli kontit.* 1930. Kansatieteen kuvakokoelma. Museovirasto.

Rajamäki, W. *Kankaanpään Alahankajoen kätkö.* Helsingin yliopiston raha- ja mitalikok ennen 1920. Kansallismuseo. Löytö tehty 1916.

Peltoniemi, U. *Iljanan lehmisavu, nainen lypsämässä*. 1936. Uuno Peltoniemen kokoelma. Museovirasto.

Lähdeluettelo

Bläuer A. (2015) *Voita, villaa ja vetoeläimiä : karjan ja karjanhoidon varhainen historia Suomessa*. Turku: Turun yliopisto.

Forssan Lehti, 20.05.1921, nro 38, s. 2

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1385156?page=2>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Inkeri, 29.08.1903, nro 35, s. 2

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2059091?page=2>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Kaarlenkaski, T. (2012) *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Suomen kansantietouden tutkijain seura.

Kajander, K. (1903) *NÄLKÄMAILTA: Kuvia ja havaintoja Koillis –Suomesta nälkävuodelta 1902*. Helsinki.

Kirkinen, H., Hakamäki, T. & Linkola, M. (1984). *Sukupolvien perintö: 1, Talonpoikauskulttuurin juuret*. Hki: Kirjayhtymä.

Kotiseutukuvauksia. Forssan museon verkkojulkaisut, haettu osoitteesta:
<http://www.forssanmuseum.fi/kokoelmat/verkkojulkaisut/>

Paulaharju, S. & Laaksonen, P. (2003). *Karjalaista rakennustaitoa: Kuvaus Pohjois – ja Itä –Karjalan rakennuksista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rasila, V ; Jutikkala, E ; Mäkelä –Alitalo, A (toim.) (2003) *Suomen maatalouden historia : I, Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870 –luvulle*. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003.

Tapio, 13.08.1864, nro 33, s. 2

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/441808?page=2>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

Vilkuna, A (1960) *Suomalaisen karjasuojan vaiheita*. Suomen muinaismuistoyhdistys 1960.

Vilkuna, A (1961) *Karjan kesäsuojista ja laiduntamisesta Pohjanmaalla*.
Helsinki : Suomen muinaismuistoyhdistys 1961.

Vuorela T. (1975) *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo.